

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Економічний факультет
Кафедра фінансів

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: «**Формування та виконання місцевих
бюджетів в умовах воєнного стану**»

Виконала: студентка II курсу, групи ФБС-2м
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок»

Підмалівська Сніжана Едуардівна

Керівниця кандидатка економічних наук,
доцентка кафедри фінансів

Цюпа О. П.

Рецензент кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту в інформаційних
технологіях

Коледіна К.О.

м. Івано-Франківськ-2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ. 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	6
1.1. Сутність та функції місцевих бюджетів.....	6
1.2. Організаційно-правові засади формування та виконання місцевих бюджетів.....	16
1.3. Особливості бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах війни.....	23
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЯСІНЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ).....	30
2.1. Сучасні аспекти планування та виконання доходів бюджету Ясінянської територіальної громади.....	30
2.2. Формування та виконання видаткової частини бюджету Ясінянської територіальної громади	41
2.3. Вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток територіальних громад в умовах війни	47
Висновки до розділу 2.....	54
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ...56	
3.1. Адаптація зарубіжного досвіду формування та виконання місцевих бюджетів в Україні.....	56
3.2. Проблеми та напрями збалансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану	69
Висновки до розділу 3.....	77
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82

ДОДАТКИ.....88

ВСТУП

Актуальність теми. Місцеві бюджети відіграють надзвичайно важливу роль у бюджетній системі України, оскільки складають основу функціонування місцевого самоврядування та забезпечують розвиток сфер, що зачіпають інтереси широких верств населення, таких як: соціальний захист, освіти, культури, ЖКГ та місцевого самоврядування та ін. Завдяки ефективному використанню коштів органи місцевого самоврядування вирішують проблеми адміністративно-територіальних одиниць, забезпечують соціально-економічний розвиток підпорядкованих територій, стимулюють поживлення підприємницької діяльності, а отже, сприяють підвищенню якості життя населення.

У період дії воєнного стану в Україні значно зросло значення місцевих бюджетів не лише для забезпечення повноцінного розвитку окремих територіальних одиниць, а й для забезпечення фінансової безпеки нашої держави в цілому. Так, органи місцевого самоврядування фінансують різні заходи, пов'язані з повномасштабною військовою агресією росії проти України, зокрема: потреби територіальної оборони; харчування населення; евакуація цивільного населення із зон бойових дій і небезпечних районів у безпечні місця; влаштування в житло громадян, які залишили місце проживання у зв'язку з воєнними діями, та створення відповідних умов для переміщуваних підприємств.

Крім того, суттєво зросло навантаження на місцеві бюджети у зв'язку з необхідністю забезпечення безпечних умов функціонування комунальних медичних та освітніх закладів, ремонтом пошкоджених та зруйнованих комунальних закладів, необхідністю запровадження автономного та економічного опалення цих закладів.

Проблеми формування та виконання місцевих бюджетів знаходяться в центрі уваги багатьох науковців: О. Василика, В. Дем'янишина, І. Запатріна, О. Кириленка, В. Опаріна, К. Павлюк С. Юрія та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є поглиблення теоретичних основ та практичних рекомендацій щодо механізму формування та виконання місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану.

Для досягнення мети, були поставлені такі завдання : 1) визначити сутність та функції місцевих бюджетів; 2) розглянути організаційно-правові засади формування та виконання місцевих бюджетів; 3) дослідити особливості бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах війни; 4) проаналізувати сучасні аспекти планування та виконання доходів бюджету Ясінянської територіальної громади; 5) провести аналіз формування та виконання видаткової частини бюджету Ясінянської територіальної громади; 6) визначити вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток територіальних громад в умовах війни; 7) дослідити зарубіжного досвіду формування та виконання місцевих бюджетів та можливості адаптації в Україні; 8) визначити проблеми та напрями збалансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є механізм формування та виконання місцевого бюджету на прикладі Ясінянської ТГ.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади механізму формування та виконання місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. При підготовці магістерської роботи використано поєднання загальнонаукових та спеціальних методів. При аналізі використано системні та структурні методи, діалектичні, метод системного аналізу, історичний метод, статистичний метод, структурно-функціональний метод і формально-логічний метод.

Інформаційною базою дослідження є законодавчо-нормативні акти, наукові видання, монографії, матеріали науково-практичних конференцій, дані сайту Державного веб-порталу бюджету для громадян та дані Ясінянської ТГ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтованні теоретико-методичних засад формування та виконання місцевих бюджетів.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання при дослідженні рівня розвитку місцевих бюджетів під час воєнного стану.

Структура магістерської роботи складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Сутність та функції місцевих бюджетів

Місцеві бюджети займають чільне місце в системі державних фінансів, оскільки вони складають основу функціонування місцевого самоврядування і забезпечують фінансування сфер, що зачіпають інтереси широких верств населення: соціальний захист, освіта, культура, житлово-комунальне господарство. Крім того, органи місцевого самоврядування покликані використовувати наявні кошти для вирішення проблем конкретних адміністративно-територіальних одиниць, забезпечення соціально-економічного розвитку територій та стимулювання поживлення підприємницької діяльності, що, як наслідок, має стати основою для підвищення рівня життя населення.

Бюджет як економічна категорія знаходить свій вияв через функціонування системи бюджетних відносин – особливих економічних відносин у сфері формування, розподілу та використання колективних (спільних) фінансових ресурсів держави чи громади. Водночас бюджетний механізм виявляє «специфічну доцільність бюджетних відносин для вирішення економічних, соціальних і освітніх завдань» [12].

На практиці бюджет використовується як інструмент державного регулювання економіки та сприяння розвитку області чи громади.

Термін «бюджет» відомий близько 800 років, з моменту створення британського парламенту, але сучасного значення цей термін набув порівняно недавно. Термін «бюджет» походить від старофранцузького слова «bouge» – шкіряна сумка, яке після проникнення в Англію перетворилося на «бюджет» і парламентський термін. Наприкінці 18 століття термін бюджет повернувся до Франції, а з 19 століття офіційно набув значення розпису доходів і видатків [31].

Еволюцію категорії «бюджет» та складність її змісту досліджувалися вченими, які так чи інакше торкалися бюджетної проблематики.

Французький економіст Поль Леруа-Больє, професор Інституту політичних досліджень у Парижі та редактор заснованого ним журналу *Economiste français*, у двотомній праці *Traité de la science des Finances* [31], яка вперше побачила світ в 1877 р., дослідив бюджет з точки зору його форми. На першому плані, в основі явища бюджету вчений бачив офіційний звіт, який містив передбачувані доходи і витрати за певний період часу. Така відомість являє собою таблицю з розрахунками та порівнянням отриманих доходів із понесеними витратами [31].

Французький філолог і філософ Еміль Літтре у складеному ним «Словнику французької мови» вказував, що бюджет – це перелік державних доходів і видатків, який визначається щорічно [33].

Відомий італійський політик і фінансист Франческо Нітті також підійшов до визначення бюджету з позиції живопису. Зокрема, встановлено, що бюджет є розписом доходів і видатків і являє собою акт, що містить попереднє затвердження очікуваних державних доходів і видатків. Таким чином, вчений зробив важливий крок до розуміння бюджету не як розпису доходів і видатків держави, а як розпису, що був прийнятий і належним чином виконаний [31].

Сам термін «бюджет» набув широкого поширення в офіційних документах лише на початку 19 століття, і широке використання цього терміну вимагало більш детального пояснення. Французький економіст Рене Стурм у своїй праці «Бюджет» відобразив розвиток поглядів на сутність бюджету. Найбільш характерним для другої половини 19 ст. існували визначення бюджету як: рівноваги між державними потребами та ресурсами; закон, що забезпечує і затверджує річні доходи і витрати держави; офіційний звіт про державні доходи і витрати, річний звіт про державні доходи і витрати [34].

Увага провідних вітчизняних фінансистів також зосереджена на дослідженні актуальних теоретико-методологічних проблем бюджету та бюджетного механізму.

На думку П. Леоненка, В. Осецького, А. Ілленка, П. Юхименка та інших, «бюджет як економічна категорія відображає фінансові відносини щодо формування та використання централізованого фонду державних грошових ресурсів» [54]. К. Павлюк, розглядаючи бюджет, акцентує увагу на змісті цієї категорії [38], М. Калін та В. Андрущенко наголошують на формі бюджету [14]. Виходячи з проаналізованих визначень, можна зазначити, що бюджет є одним із основних інструментів держави, який за допомогою бюджетного механізму використовується для державного регулювання економіки, стимулювання виробничих і соціальних процесів. Через бюджетний механізм реалізується бюджетна політика держави, спрямована на розподіл фінансових ресурсів на потреби економічного і соціального розвитку країни та її регіонів.

Наука про місцеві бюджети бере свій початок з другої половини ХІХ ст., коли завершився процес остаточного становлення місцевого самоврядування.

Першими дослідниками цього напрямку були: М. Курчинський, А. Марков, В. Лебедев, І. Озеров, М. Смирнов, І. Янжул, М. Цітович та ін. Зокрема, М. Смирнов розглядав категорію «місцеві бюджети» як сукупність завдань, покладених на місцеві органи влади, а також сукупність ресурсів, які є в розпорядженні цих органів для виконання покладених на них завдань.

На соціальне призначення місцевих бюджетів звернув увагу І. Озеров, вказавши, що фінансування потреб на місцевому рівні здійснюється за рахунок джерел надходжень [3].

Розгляд питання трактування та визначення науковцями категорії «місцевий бюджет» здійснюється відповідно до обраного вектору дослідження. Зокрема, В.І. Кравченко звертає увагу на необхідність розмежування таких аспектів тлумачення міських бюджетів, як: правовий акт, тобто правовий документ, як кошторис доходів і видатків відповідного органу місцевого самоврядування, тобто фінансовий план як економічна категорія.

О.П. Кириленко характеризує місцеві бюджети з точки зору їх існування як фінансового плану та звертає увагу на значну роль і широту бюджетних відносин на місцевому рівні. Так, у процесі формування місцевих бюджетів ставляться такі завдання: регулювання на макроекономічному рівні та

забезпечення рівномірного соціально-економічного розвитку відповідної території; забезпечення життєдіяльності населення території; фінансування видатків у соціальній сфері; формування фінансової основи бюджету на місцевому рівні; розроблення та забезпечення регіональної економічної політики; забезпечення виконання окремих напрямів загальнодержавних програм розвитку галузей економіки [25].

Одні економісти вказують на функціонування місцевих бюджетів як бюджетів окремих адміністративно-територіальних одиниць [23], інші вказують на те, що місцеві бюджети є передусім складовими бюджетної системи держави і лише потім місцеві бюджети, що відображають систему економічних відносин на місцевому рівні.

Науковці О.Д. Василик та К.В. Павлюка зазначають, що «економічна сутність місцевих бюджетів виявляється у формуванні грошових фондів, які забезпечують фінансове забезпечення діяльності місцевих рад і місцевих державних адміністрацій, і використання цих коштів для фінансування, утримання та розвитку соціальної інфраструктури місцевого господарства» [6].

Д. А. Ковалевич [26] та С. В. Михайленко [29] підкреслюють складність поняття «місцеві бюджети» та вказують на можливість його розгляду з різних позицій. Так, С. В. Михайленко розглядає бюджет з різних сторін: як правову категорію, як законодавчий акт, як фонд фінансових ресурсів, як прогноз доходів і видатків, як регулятор фінансових відносин, як фізичну наявність коштів у кореспондуючих рахунків, сукупність бюджетних відносин [29]. Д. А. Ковалевич визначає роль місцевих бюджетів як елемента розвитку держави та, зокрема, зазначає [26]:

– за рахунок використання коштів місцевих бюджетів забезпечується фінансування заходів у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури та спорту, тобто здійснюється надання відповідних соціальних послуг;

– роль місцевих бюджетів як джерела фінансування та фактору підвищення економічного потенціалу;

- центральне положення місцевих бюджетів в економічній системі держави внаслідок накопичення значних фінансових ресурсів;
- кількість місцевих бюджетів як ланки бюджетної системи;
- роль місцевих бюджетів у перерозподілі ВВП, що впливає на задоволення потреб населення та соціально-економічний розвиток регіону;
- роль місцевих бюджетів як основи самостійності органів місцевого самоврядування та фінансової основи розвитку територіальних громад (соціального, економічного, культурного, екологічного тощо).

На рис. 1.1 представлено багатовекторний підхід до визначення місцевих бюджетів.

Рис. 1.1. Багатовекторний підхід до визначення місцевих бюджетів

Джерело: [31]

Тому в наукових підходах до визначення поняття «місцеві бюджети» наголошується на його системності та необхідності комплексного розгляду. З точки зору місцевих бюджетів як системи економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу та використання фінансових ресурсів

адміністративно-територіальних утворень, можна відзначити таку структуру цих відносин [21]:

- між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування у зв'язку з накопиченням доходів та їх розподілом між рівнями бюджетної системи, а також фінансуванням з місцевого бюджету виконання відповідних завдань;

- між органами місцевого самоврядування і населенням муніципальної освіти в процесі формування і використання фондів;

- між органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання.

Дослідження місцевих бюджетів під кутом зору вивчення відносин між суб'єктами бюджетного процесу на місцевому рівні сприяє кращому розумінню економічного змісту бюджету та визначенню його ролі в перерозподільних процесах. Такі відносини можна розглядати в трьох формах – організаційній, економіко-фінансовій і соціально-політичній (рис. 1.2).

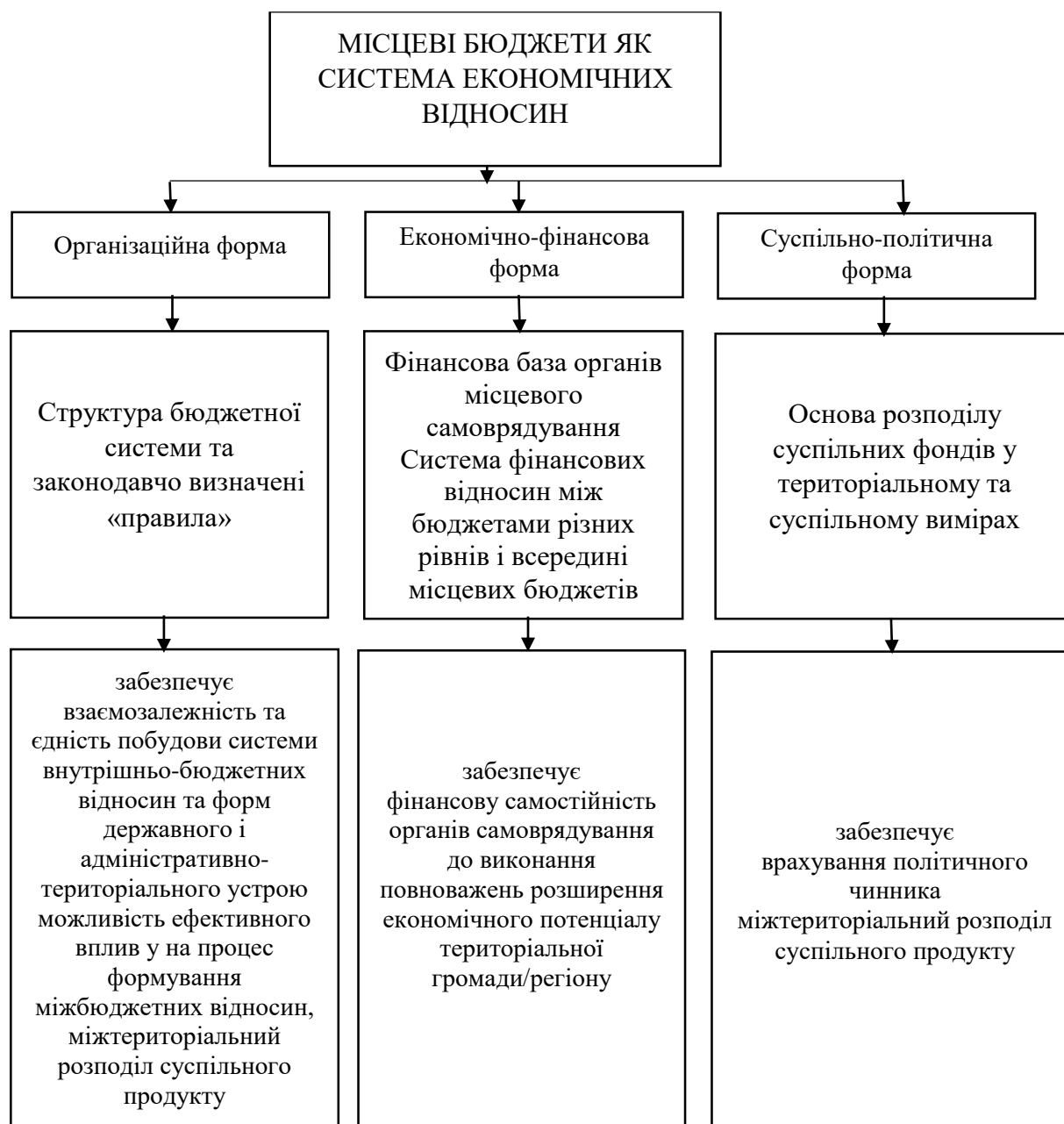

Рис. 1.2. Форми місцевих бюджетів як системи економічних відносин

Джерело: [7]

Організаційною формою розвитку місцевих бюджетів є структура бюджетної системи, яка включає окремі види місцевих бюджетів, через які організуються відносини за «правилами», встановленими законом.

Чітко визначена структура та особливості взаємозв'язку між бюджетами різних рівнів забезпечують:

– по-перше, взаємозалежність і єдність у побудові системи внутрішньодержавних відносин і форм державного й адміністративно-територіального устрою;

– по-друге, здатність держави ефективно впливати на процес формування міжбюджетних відносин, міжтериторіального розподілу суспільного продукту, регулювання економічних відносин і пропорцій виробничо-економічного потенціалу на різних територіях шляхом використання різноманітних методів і засоби примусу.

З точки зору розгляду економічно-фінансової форми місцевих бюджетів як системи економічних відносин між суб'єктами бюджетного процесу наголошується, по-перше, на їх ролі як фінансової бази органів місцевого самоврядування; по-друге, як система фінансових відносин між бюджетами різних рівнів і всередині місцевих бюджетів.

Що стосується суспільно-політичної форми місцевих бюджетів, то вони виступають центром перерозподілу державних коштів у територіально-соціальному вимірі. Ця форма часто не враховується при вивченні місцевих бюджетів, але враховуючи залежність економічних процесів (і зокрема складання та виконання бюджетів) від політичної ситуації, вона є важливим фактором, який слід враховувати.

Багатьох науковців хвилює питання про основні функції місцевих бюджетів. Ю. Благун, В. Хомутенко, Р. Сорока виділяють дві функції, а саме [53]: розподільчу – проявляється у розподілі та перерозподілі ВВП між суб'єктами бюджетних відносин, унаслідок чого відбувається концентрація фінансових ресурсів у руках держави забезпечити населення належним рівнем соціальних послуг; контроль – функція фінансового контролю протягом усього бюджетного процесу для визначення стану процесу розподілу та перевірки правильності його перебігу.

Розглядаючи роль місцевих бюджетів, І. Чугунов зазначає, що вони втілюють фінансовий механізм, який проявляється в акумуляції грошових ресурсів, спрямованих на задоволення соціально-культурних та побутових

потреб територіальних громад, а через них – перерозподіл цінностей у Міжтериторіальний вимір забезпечується між секторами економіки в економічній та соціальній сферах, а тому визначає їх як важливий інструмент фінансово-економічного регулювання [56]. Тому вчений наголошує на регулятивній функції місцевих бюджетів.

О. Крук, натомість, звертає увагу на економічну безпеку місцевого бюджету, досягнення якої потребує дотримання основних умов: збалансованості дохідної та видаткової частин бюджету та здатності стабільно забезпечувати потреби населення даної території, а також здатність органів місцевого самоврядування самостійно забезпечувати здійснення своїх повноважень. Аналіз точки зору економіста дозволяє підкреслити стабілізуючу функцію місцевих бюджетів, а також вказує на необхідність досягнення самостійності органів місцевого самоврядування за рахунок бюджету, що особливо актуально в Україні в умовах децентралізації [53].

На цю умову звертає увагу В. Боровик, зазначаючи, що «потенціал муніципалітетів забезпечувати видаткові частини свого бюджету власними фінансовими ресурсами, тобто фактор фіскальної самодостатності, є ключовим фактором у виборі того чи іншого модель бюджетних відносин, а отже, особливості та механізми розподілу бюджетних ресурсів між державою та бюджетами територіальних громад для кожної конкретної країни. Ця самостійність органів місцевого самоврядування проявляється на практиці в тому, що вони мають власні фінансові ресурси і їх достатньо для виконання муніципальних завдань і повноважень, встановлених законом» [2].

Таким чином, аналіз праць науковців у цьому напрямі дозволяє визначити перелік основних функцій місцевих бюджетів, які наведено в табл. 1.1.

Функції місцевих бюджетів

Функції	Зміст функції
Акумуляційна	передбачає формування фінансової бази місцевого самоврядування
Розподільча	передбачає розподіл чистого доходу між суб'єктами бюджетних відносин
Регуляторна	забезпечує вплив місцевих бюджетів на перебіг процесів у відповідній адміністративно-територіальній одиниці для досягнення планомірності фінансування відповідних суб'єктів та дотримання часових рамок
Облікова	передбачає фіксацію руху обсягів грошових коштів між суб'єктами бюджетних відносин
Стабілізаційна	забезпечує вплив на обсяги споживання суспільства, рівень зайнятості, показники економічного розвитку та темпи інфляції тощо
Контрольна	передбачає забезпечення заходів фінансового контролю впродовж бюджетного періоду
Функція забезпечення самостійності	забезпечує відповідний рівень самостійності адміністративно-територіальної одиниці у питанні фінансування надання соціальних послуг та економічного розвитку території

Джерело: [8]

Окремим напрямом аналізу є правове визначення поняття «місцевий бюджет». Вперше в законодавчих актах незалежної України визначення цієї категорії подано в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [47]: «Бюджет місцевого самоврядування (міський бюджет) – план місцевого самоврядування, формування та використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування». Крім того, для визначення місцевого бюджету як такого актуальні визначення, що містяться в Бюджетному кодексі України [5]:

1) бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, що виконуються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду;

2) бюджети місцевого самоврядування – бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад;

Тому на сучасному етапі економічного розвитку України велика увага приділяється місцевим бюджетам, оскільки вони є одним із основних важелів у механізмі фінансового забезпечення та роблять вагомий внесок у соціально-економічний розвиток громадян країни. територіальна громада.

Отже, вітчизняна наукова думка надає місцевим бюджетам функціонально-правове визначення з точки зору економіки добробуту. З одного боку, вона виступає інструментом здійснення влади в межах певної територіальної одиниці, з іншого – необхідною ланкою суспільного перерозподілу для максимального задоволення інтересів громадян у процесі економічних відносин і політичної взаємодії.

1.2. Організаційно-правові засади формування та виконання місцевих бюджетів

Формування місцевих бюджетів у контексті реалізації державної політики потребує відповідного нормативно-правового забезпечення, вільного від дихотомій та правових колізій. Відповідно, одним із головних завдань держави в сучасних умовах є оптимізація законодавчого процесу з метою посилення відповідальності за невиконання законів та узгодженості між прийнятими та чинними нормативно-правовими актами, кодексами, законами та постановами. Адже від уніфікації чинної законодавчої бази залежить збалансованість місцевих бюджетів та ефективність бюджетного впливу на соціально-економічні процеси як в регіоні, так і в державі в цілому.

Вивчення теоретичних основ формування місцевого бюджету йде паралельно з вивченням системи формування бюджету на місцевому рівні. У процесі проектування системи місцевих бюджетів необхідно враховувати основні завдання та функціональні вектори системи місцевих бюджетів (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Завдання та вектори функціонування системи місцевих бюджетів

Джерело: [11]

Виходячи з наведеного вище аналізу теоретичних засад формування місцевих бюджетів, бачимо, що система формування локальних бюджетів на основі функціонального підходу матиме вигляд, представлений на рис. 1.4.

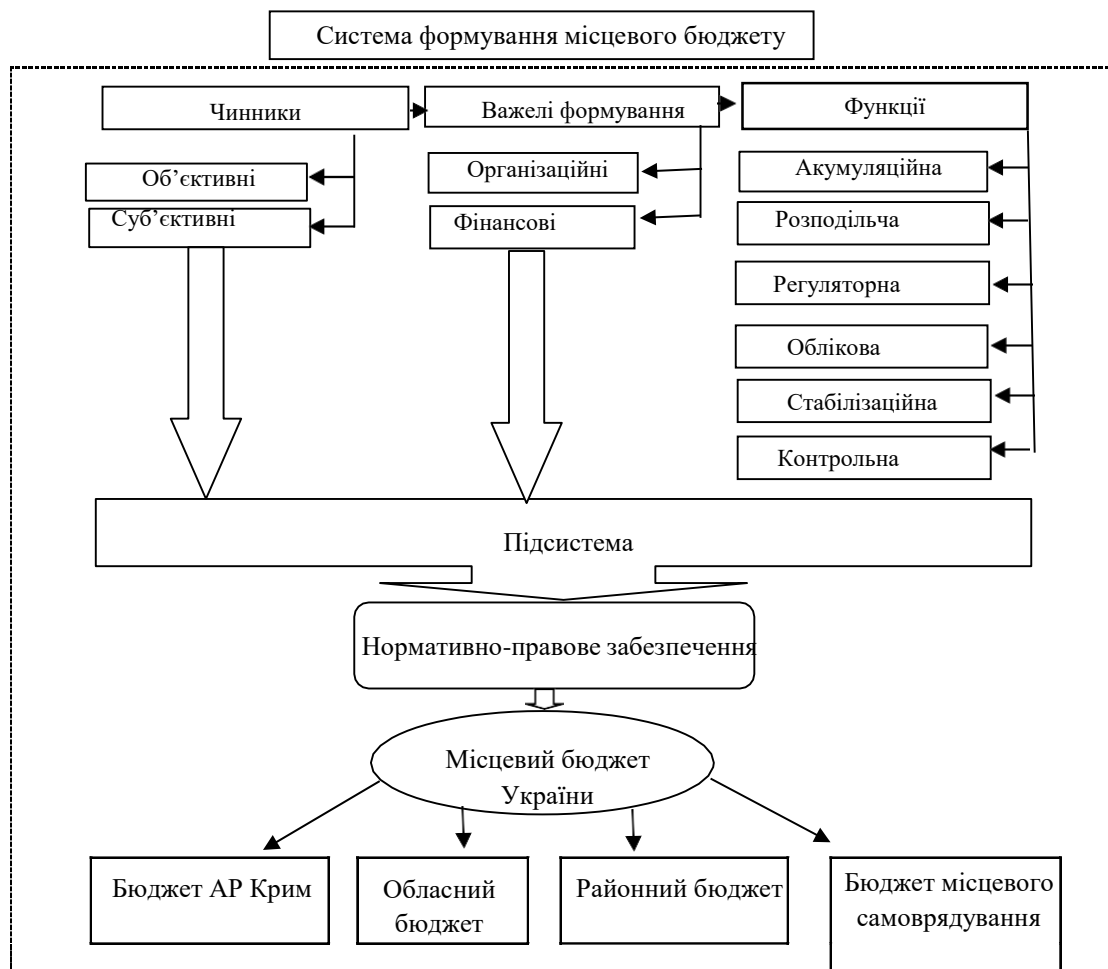

Рис. 1.4. Система формування місцевих бюджетів на основі функціонального підходу

Джерело: [11]

Під системою місцевих бюджетів у роботі розуміється сукупність самостійних бюджетів, які не входять до державного бюджету та між собою. Бюджет місцевого рівня сприяє забезпеченню фінансової самодостатності розвитку територій держави та визначає ефективність впливу місцевих органів влади на розвиток економічного потенціалу своїх територій. На цій основі визначається ефективність фінансування інвестиційних проектів на місцевому рівні, ефективність функціонування органів місцевого самоврядування та соціально-економічне становище громадян.

Таким чином, усі ланки системи формування місцевих бюджетів взаємозалежні. Завдання та вектори формування місцевих бюджетів безпосередньо залежать від факторів, відповідно, функції підпорядковані векторам формування бюджетів. Як і будь-яка система, система формування місцевих бюджетів має підсистему, представлену нормативно-правовим забезпеченням.

Місцевий бюджет виступає як основний фінансовий план органу місцевого самоврядування. Система формування місцевого бюджету передбачає прогнозування показників економічного та соціального спрямування. Ці показники прогножуються за рахунок макроекономічних показників розвитку країни.

Характерною особливістю формування доходів місцевих бюджетів є розмежування повноважень між органами місцевої та центральної ради. Органи місцевого самоврядування самостійно визначають мінімальний обсяг фінансових ресурсів на заплановані ними соціально-економічні програми [11].

Функціонування місцевих бюджетів в Україні ґрунтується на нормативно-правових актах. Основними з них є: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Податковий кодекс України, закони про державний бюджет тощо. Враховуючи, що формування та функціонування місцевих бюджетів визначаються обраними вектор розвитку держави, спрямованість регіональної політики, специфіка бюджетної системи та традиції місцевого самоврядування, існує залежність їх розвитку від змін нормативно-правових засад розвитку країни в цілому.

Найважливіше місце в нормативно-правовій діяльності нашої держави посідає Конституція України, яка встановлює порядок формування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів. Цей законодавчий акт встановлює основні повноваження органів державної влади, закріплює основи функціонування бюджетної системи, державного управління та місцевого самоврядування в частині організації та правового забезпечення формування та

використання доходів місцевих бюджетів. Основним Законом держави гарантується право органів місцевого самоврядування безпосередньо та через утворені ними органи місцевого самоврядування затверджувати бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць, здійснювати контроль за їх виконанням, встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону, а також вирішувати інші питання місцевого значення [8].

Другим за значимістю документом, що регулює правові основи формування та виконання доходів місцевих бюджетів, є Бюджетний кодекс України. Цей документ містить чітке розуміння основних термінів, які використовуються в документації, і пропонує деякі пояснення щодо них. Відповідно до Бюджетного кодексу України доходами місцевих бюджетів вважаються всі «податкові, неподаткові та інші надходження які справляються відповідно до чинного законодавства у безповоротному порядку» [5]. Місцеві бюджети наповнюються доходами бюджету та деякими іншими коштами за рахунок боргових зобов'язань органів місцевого самоврядування. Відповідно до чинного законодавства органами збору є податкові, митні та інші органи, які, у свою чергу, забезпечують безперебійне надходження податків, зборів та інших надходжень до бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України податки і збори, що встановлюються на постійній основі для бюджетів органів місцевого самоврядування, складають основу дохідної частини бюджету органів місцевого самоврядування.

Передбачена законом самостійність чітко закріплена нормами Бюджетного кодексу України у фінансовому та адміністративному аспектах, зокрема визначено [4]:

– право органів місцевого самоврядування самостійно складати бюджети на місцевому рівні, відповідно до яких визначаються джерела доходів і видаткові повноваження;

- самостійність у прийнятті державного бюджету та затвердженні місцевих бюджетів (незалежно від умов прийняття державного бюджету місцеві бюджети затверджуються до 25 грудня року, що передує плановому);
- право вибору на рівні органів місцевого самоврядування установи, яка забезпечуватиме утримання коштів за рахунок власних надходжень та бюджету розвитку;
- право органів місцевого самоврядування встановлювати ставки та строки сплати місцевих податків і зборів.

Важливим документом є Закон про Державний бюджет України на поточний фінансовий рік, який регулює організаційно-правове оформлення та виконання доходів місцевих бюджетів. Верховна Рада України щорічно приймає відповідні закони в спеціальному порядку, встановленому Бюджетним кодексом України, і вони мають чітко визначену структуру.

Іншим важливим законодавчим актом є Податковий кодекс України, який набрав чинності 1 січня 2011 року [41]. Хоча його прийняття є надзвичайно важливим, але суперечливим, з одного боку, воно дає можливість раціоналізувати це податкове законодавство, а з іншого боку, зменшуючи кількість платників податків та знижуючи ставки податку, воно не виконує свою основну функцію – зменшити податкове навантаження на платників податків.

Закон України «Про місцеве самоврядування» наголошує на особливостях розвитку системи місцевих бюджетів в Україні та визначає важливі умови їх функціонування: самостійність у межах, визначених законом (п. 61.4 засвідчує, що самостійність місцевих бюджетів є обов'язковою умовою їх функціонування). забезпечується власними та на стабільній основі, встановленими державним законодавством, надходженнями, а також правом самостійно визначати цілі використання коштів місцевих бюджетів); збалансованість (пп. 66.1-66.3 встановлюють, що повноваження щодо здійснення видатків муніципального бюджету повинні відповідати обсягу доходів муніципального бюджету; у разі відсутності можливості

збалансованості муніципальних бюджетів і незабезпечення покриття видатків держава забезпечує збалансованість місцевих бюджетів). шляхом перерахування необхідних коштів у вигляді дотацій і субсидій до відповідних місцевих бюджетів).

Основні нормативно-правові акти що регулюють нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні представлені в табл. 1.2

Таблиця 1.2

Характеристика основних законодавчих актів, що регулюють нормативно-правове забезпечення місцевих бюджетів в Україні

Назва законодавчого акту	Основні риси
Конституція України	Здійснюють засади функціонування бюджетної системи, характерні головні повноваження органів державної влади, місцевого самоврядування відповідно до організаційно правового забезпечення формування і виконання доходів місцевих бюджетів
Бюджетний кодекс України	Регулює нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів
Податковий кодекс України	Систематизує та узагальнює чинне податкове законодавство
Закон України «Про місцеві державні адміністрації»	Визначає організацію, повноваження та порядок діяльності обласних, районних, Київської міської державної адміністрації
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	Визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, правовий статус, відповідальність посадових осіб та органів місцевого самоврядування

Згідно табл. 1.2 зазначимо, що нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів визначається такими законодавчими актами та нормативними документами: Бюджетним кодексом України, Конституцією України, щорічними законами про Державний бюджет України, Податковим кодексом України та іншими законами, які закріпити основи правового регулювання формування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів.

У результаті в процесі формування та виконання місцевих бюджетів відбулися зміни за такими напрямками: розпочато реформу місцевого

самоврядування та територіальної організації влади; започатковано процес створення достатніх фінансових та організаційних умов для розвитку територіальних громад; допускається самостійне формування місцевих бюджетів незалежно від умов прийняття державного бюджету; запроваджено систему вирівнювання податкоспроможності територій; були реформовані існуючі податки і збори.

Очікуваним результатом цих змін є формування спроможних територіальних громад, здатних до ефективного місцевого самоврядування, що забезпечує розширення їх економічного потенціалу, ефективне виконання покладених на них функцій, а також зміцнення демократії та формування громадянського суспільства на місцевому рівні. Реформа робить місцеву владу «господарем» своєї території, що передбачає наявність належних фінансових ресурсів для здійснення своїх повноважень, а отже, гарантію ефективної акумуляції коштів місцевих бюджетів.

1.3. Особливості бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах війни

В умовах воєнного стану в Україні одним із важливих питань є забезпечення планомірного та безперебійного формування та виконання бюджетів на місцевому рівні. Саме оптимальний розподіл повноважень між центральною та місцевою владою став ключовою умовою ефективного функціонування державної фінансової системи, її гнучкості, адаптивності до російської агресії та забезпечення обороноздатності. Місцева політика має бути орієнтована не лише на вирішення традиційних проблем, а й на комплекс викликів і наслідків війни – руйнування об'єктів інфраструктури та низки підприємств, бурхливі міграційні процеси, енергетичні злочини та пограбування вже звільнених територій від окупанти [10]

Кошти державного та місцевих бюджетів є основою забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку країни та інструментом підвищення

добробуту населення. Від їх раціонального й ефективного використання залежить рівень і якість життя громадян будь-якої точки країни. Належний рівень фінансування, сконцентрований на всіх бюджетних рівнях, є основою, яка дає змогу впевнено досягати стратегічних цілей економічного розвитку, вирішувати складні соціально-економічні, політичні, екологічні та інші завдання, розвивати села, селища, місцеві влади, для розширення мережі та підвищення якості суспільних благ.

В умовах воєнного стану ускладнюються процеси підготовки та виконання бюджету. Також докорінно змінюються пріоритети країни щодо спрямування бюджетних коштів, актуальними є питання забезпечення обороноздатності країни, надання гуманітарної допомоги, створення фондів підтримки внутрішньо переміщених осіб, допомоги постраждалим сім'ям, фінансування заходів з переміщення промислових підприємств. в першу чергу малих і середніх підприємств у безпечніші місця.

У зв'язку з повномасштабною війною в Україні, яка розпочалася у 2022 році, держава зіштовхнулася з безпрецедентними викликами, що суттєво вплинули на економіку та бюджетну систему. Одним із наслідків стало призупинення середньострокового планування місцевих бюджетів. Однак, відновлення цього процесу є важливим для подальшого розвитку України. За умови стабілізації ситуації та виконання певних умов, можна очікувати, що вже у 2025 році місцеві громади повернуться до середньострокового планування, що сприятиме їхньому стабільному розвитку [22].

В умовах воєнного стану управління бюджетними коштами має певні особливості, які відрізняються від умов, які зазвичай виникають у мирний час. Отже, для зміни показників доходів і видатків бюджету в мирний час, відповідно до положень бюджетного законодавства, необхідно внести зміни до Закону про Державний бюджет та відповідних нормативно-правових актів. Практика показує, що іноді цей процес займає не тижні, а навіть місяці.

З початком російського вторгнення обставини змінилися, оскільки набули чинності положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану»

[19]. Тому змінилися і підходи до управління. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, Уряд не вимагає від Верховної Ради прийняття рішення про перерозподіл бюджетних коштів, оскільки Кабінет Міністрів України розпоряджається фінансовими ресурсами на власний розсуд і відповідно до першочергових потреб. Тобто функціонування економіки країни в умовах воєнного часу потребує реалізації низки заходів, у тому числі таких, що розширюють повноваження не лише Кабінету Міністрів України, а й органів місцевого самоврядування в частині прийняття відповідних нормативно-правовими актами та перерозподілом бюджетних коштів відповідно до наявних потреб або пріоритетності використання.

Згідно з прийнятою Урядом постановою від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів під час дії воєнного стану» [15] визначено особливості формування та виконання місцевих бюджетів під час дії воєнного стану. Зокрема, зазначається, що формування місцевих бюджетів та забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, а також комунальних підприємств здійснюється відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких особливостей [15]:

- органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації та військово-цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження;

- виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації чи військові адміністрації здійснюють управління місцевими фінансами відповідно до потреб та особливостей воєнного стану;

- місцеві фінансові органи забезпечують складання місцевих бюджетів відповідно до вимог Бюджетного кодексу України;

- Державна казначейська служба здійснює бухгалтерське та казначейське обслуговування місцевих бюджетів, а також звітність про виконання місцевих бюджетів на електронних носіях.

Таким чином, виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану мало певні особливості, зокрема: не поширюється дія статті 55 Бюджетного кодексу України (захищені видатки); державне казначейство не перераховує до державного бюджету реверсну дотацію з місцевих бюджетів територій, на яких введено воєнний стан; перерахування міждержавних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам населених пунктів на тимчасово непідконтрольній території органами державного казначейства не здійснюється; Постановою Уряду від 09.06.2021 № 590 встановлено черговість та послідовність здійснення видатків держказначейства; затверджено попередній порядок виділення та використання коштів резервного фонду бюджету (виділення коштів резервного фонду бюджету здійснюється за рішенням місцевої державної адміністрації, військової адміністрації, виконавчого органу відповідного державна рада).

Органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження, а в разі утворення військових адміністрацій ці повноваження здійснюють військові адміністрації. Військові адміністрації приймають рішення про внесення змін до рішення про місцевий бюджет; здійснювати перерозподіл видатків, у тому числі резервного фонду бюджету, додаткових дотацій та субсидій, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів без погодження з відповідною комісією. Військові адміністрації можуть затверджувати місцеві бюджети, складені місцевими фінансовими органами, та приймати рішення про перерахування коштів між місцевими бюджетами без укладення договорів, але за погодженням з Мінфіном, якщо перерахування здійснюється до бюджету іншої області або бюджету міста Київ.

При виконанні місцевих бюджетів в умовах воєнного стану допущено перевищення обсягу резервного фонду бюджету більш як на 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету. Крім того, у разі

неможливості створення місцевого фінансового органу його повноваження може здійснювати начальник військової адміністрації.

Так, військові адміністрації здійснюють повноваження місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також повноваження у сфері забезпечення реалізації заходів правового режиму воєнного стану, у сфері оборони, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури [22]. Варто зазначити, що під час російського вторгнення українська влада не розгубилася, а, навпаки, оперативно відреагувала та прийняла ряд управлінських рішень щодо спрощення процедур управління та використання бюджетних коштів.

Так, Верховна Рада України ухвалила законопроекти, які регулюють особливості оподаткування та звітності в умовах воєнного стану. Відповідно до Закону України від 03.03.2022 № 2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування та подання звітності в період дії воєнного стану» [20] передбачено: у разі коли платник податків не має можливості своєчасно виконати свій податковий обов'язок, повідомлення, зокрема, про дотримання строків сплати податків і зборів, подання звітності, у тому числі передбаченої пунктом 46.2 статті 46 даного Закону, внесення податкових чи акцизних накладних до відповідних реєстрів, розрахунків коригування, подання електронних документів, що містять дані про фактичні залишки пального та обсяги обігу пального чи спирту етилового тощо. Платники податків звільняються від відповідальності, передбаченої цим Кодексом, за виконання цих обов'язків протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану в Україні; податкові перевірки не розпочинаються, а розпочаті перевірки припиняються; платники податків, які не дотрималися встановлених цим пунктом строків виконання податкових зобов'язань у зв'язку з наслідками безпосередньої участі у бойових діях, звільняються від передбаченої цим Кодексом відповідальності за невиконання податкових зобов'язань за умови виконання цих обов'язків у строк через місяць після закінчення наслідків, які унеможливили виконання цих зобов'язань; сума

компенсації вартості пального, витраченого при наданні транспортних послуг для забезпечення потреб Збройних Сил України та підрозділів територіальної оборони, не включається до оподаткованого доходу осіб, які надають такі послуги.

Таким чином, законодавчі зміни, внесені в умовах воєнного часу, змінили фінансову політику України та спрямували бюджетні кошти на пріоритетні напрями відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 № 590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [45]. Відповідно до положень цієї Постанови видатки передусім здійснюються на національну безпеку і оборону, а також на реалізацію заходів правового режиму воєнного стану, обладнання робочих місць для виконання функціональних обов'язків пунктами оперативного управління персоналом у можливих місцях розгортання Ставки Верховного Головнокомандувача, матеріально-технічного, транспортного, соціально-бюджетного та іншого забезпечення діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Президента України.

В умовах воєнного часу видатки бюджету зросли, а доходи суттєво зменшилися, що підвищило ризики для фінансової стабільності. У такій ситуації головним завданням влади є не розподіл фінансових ресурсів, а, навпаки, концентрація бюджетних ресурсів на важливих, пріоритетних напрямках, а саме: забезпечення обороноздатності країни, гуманітарні та соціальні програми допомоги тимчасово переміщеним особам. осіб та інші першочергові заходи.

Отже, для забезпечення ефективного бюджетного регулювання та відновлення фінансово-бюджетних показників необхідно враховувати специфіку діяльності місцевого самоврядування в умовах воєнного часу. Це означає, що планування місцевих бюджетів має бути послідовним, адаптованим до несприятливих зовнішніх умов і базуватися на принципах ефективності,

єдності підходів, інформаційної прозорості та відповідальності. Використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні має бути ефективним і раціональним.

Висновки до розділу 1

Формування бюджетів на місцевому рівні ґрунтується на принципах, положеннях та встановлених фінансово-правових нормах, регламентованих законодавчими актами. Посилення ролі органів місцевого самоврядування у формуванні того чи іншого місцевого бюджету сприятиме підвищенню їх фінансової стійкості та самостійності, запровадженню активізації сплати місцевих податків і зборів, підвищенню ефективності використання податкового потенціалу місцевої влади, вдосконаленню соціально-економічного розвитку територіальних одиниць окремих регіонів, забезпечення внаслідок цього високої податкостроможності, підвищення рівня життя та якості послуг, що надаються населенню.

Нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів визначається такими законодавчими актами та нормативними документами: Конституцією України, Бюджетним кодексом України, щорічними законами про Державний бюджет України, Податковим кодексом України та іншими законами, які встановлюють основи правового регулювання формування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів.

З початком запровадження воєнного стану було прийнято низку нормативно-правових актів, покликаних спростити організацію бюджетного процесу, враховуючи обставини воєнного стану: відсутність доступу до документів, Інтернету, можливості скликання сесії або чи виконавчих комітетів. Крім того, запроваджено окремий порядок ведення казначейства, черговість видатків тощо. Прийняті зміни до нормативно-правових актів, що регулюють бюджетний процес, мали переважно позитивний ефект. Так, наприклад, надання виконкомам та військовим адміністраціям права

перерозподіляти кошти місцевих бюджетів без ухвали сесії дозволило швидко реалізувати ухвалу, що було особливо актуально після введення воєнного стану, коли неможливо було скликати сесію.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ ЯСІНЯНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)

2.1. Сучасні аспекти планування та виконання доходів бюджету Ясінянської територіальної громади

Повномасштабне вторгнення росії стало глобальним викликом для України, негативно вплинувши на всі соціально-економічні процеси та розвиток суспільства загалом. Внаслідок військової агресії місцеве самоврядування зіткнулося з проблемою недонадходження запланованих доходів до місцевих бюджетів, руйнування інфраструктури (особливо критичних), внутрішньої міграції, переселення тощо. Ці виклики стали загрозою для ефективної реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, а досягнення економічної стабільності в країні потребує належного та постійного виконання місцевих бюджетів навіть у такий непередбачуваний період.

У таких умовах влада швидко відреагувала та оперативно прийняла рішення для забезпечення життєвих потреб мешканців територіальних громад. Зокрема, 11 березня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову №252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період дії воєнного стану» [15], якою визначив особливості формування та виконання місцевих бюджетів на період дії воєнного стану.

Для забезпечення безперервного функціонування держави керівництвом країни були вжиті всі необхідні заходи, після чого всі державні доходи були перенаправлені на військові та оборонні цілі та забезпечено захищені соціальні витрати. Під тиском військових і соціальних витрат зростають витрати державного і місцевих бюджетів, а отже, і розмір бюджетного дефіциту.

На основі даних звітності, проаналізуємо динаміку виконання бюджету Ясінянської ТГ за доходами в 2021-2023 роках в розрізі загального та спеціального фондів (рис. 2.1-2.2).

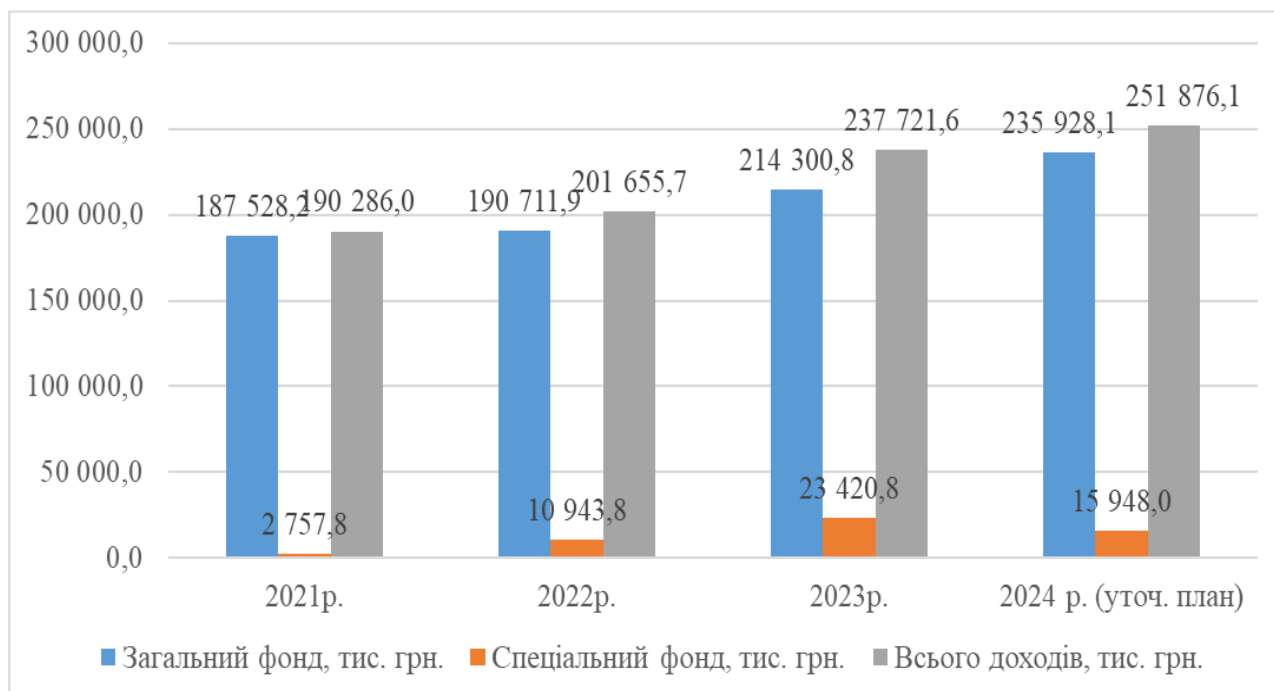

Рис. 2.1. Динаміка показників бюджету Ясінянської ТГ за доходами в 2021-2023 роках, тис. грн.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

За даними рис. 2.1, у 2023 році до загального фонду бюджету Ясінянської ТГ надійшло 214 300,8 тис. грн, що на 114,3% більше порівняно з 2021 роком. Збільшення доходів спеціального фонду у 2023 році порівняно з аналогічним періодом 2021 року становили 849,3 %.

Доходи з урахуванням трансфертів бюджету Ясінянської ТГ за період 2021-2023 років збільшилися на 124,9 %. Також позитивна динаміка збільшення доходів як загального так і спеціального фондів бюджету Ясінянської ТГ простежувалася протягом всього досліджуваного періоду. Так, темп росту загального і спеціального фонду в 2022 році в порівнянні з 2021 роком склав 101,8 % та 389,3 % відповідно, а в 2023 році в порівнянні з 2022 роком – 112,3 % та 214,7 % відповідно, а в 2023 році в порівнянні з 2021 роком – 114,3 % та 849,3 % відповідно.

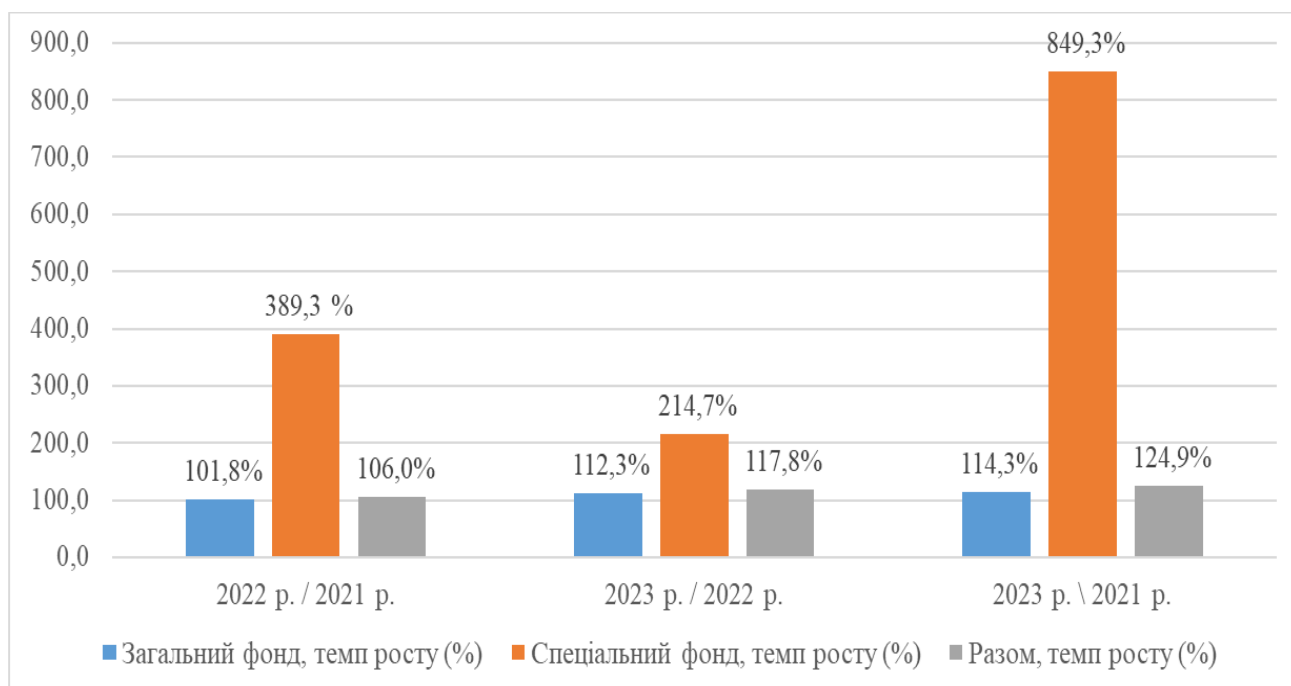

Рис. 2.2. Динаміка темпу росту показників бюджету Ясінянської ТГ за доходами в 2021-2023 роках, %

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Проаналізуємо стан виконання бюджету Ясінянської ТГ за доходами в 2021-2023 роках (рис. 2.3).

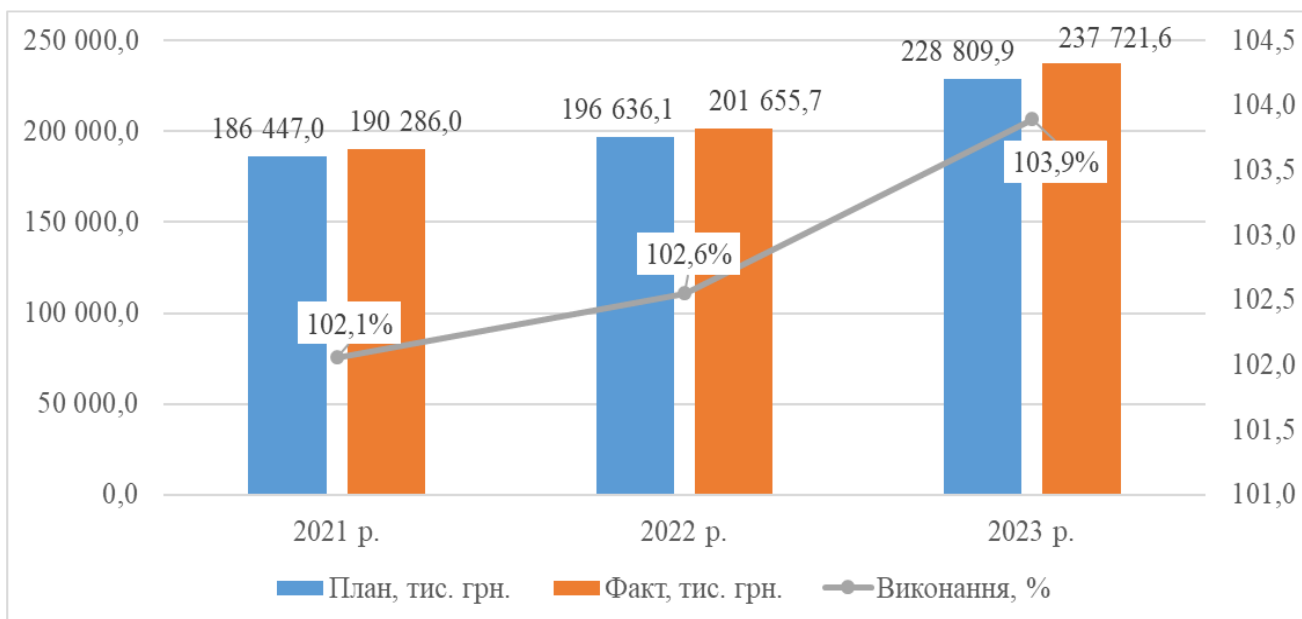

Рис. 2.3. Рівень виконання бюджету Ясінянської ТГ за доходами в 2021-2023 рр.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Дані рис. 2.1 свідчать про те, що у 2021-2023 роках відбулося перевиконання фактичних надходжень в порівнянні з плановими. Так, в 2021 році бюджет за доходами перевиконано на 2,1 %, в 2022 році – на 2,6 %, а в 2023 році на 3,9 %.

Для детального вивчення джерел доходів бюджету Ясінянської ТГ спочатку необхідно згрупувати їх окремі складові. На основі табл. 2.1 та рис. 2.4. проаналізуємо динаміку та структуру доходів бюджету Ясінянської ТГ за допомогою горизонтального та вертикального аналізу за період 2021–2023 років відповідно.

**Динаміка доходів бюджету Ясінянської ТГ за 2021-2024 (план) рр.,
(за бюджетною класифікацією), тис. грн.**

№ п/п	Найменування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р. (уточ. план)	Відхилення, +/- 2023 / 2021	
						тис. грн.	%
1.	Податкові надходження	58 331,3	57 834,5	69 112,1	89 779,0	10 780,8	18,5
2.	Неподаткові надходження	2 845,5	8 558,6	21 843,6	2 609,5	18 998,1	667,7
3.	Доходи від операцій з капіталом	534,8	1 649,1	55,1	1 747,4	-479,7	-89,7
4.	Офіційні трансферти	128 574,4	133 613,5	146 210,8	157 740,2	17 636,4	13,7
5.	Всього доходів	190 286,0	201 655,7	237 221,6	251 876,1	46 935,6	24,7

Джерело: складено за даними [13, 36]

Як видно з табл. 2.1, загальна сума доходів бюджету Ясінянської ТГ з 2021 по 2023 роки зростала. Зокрема, у 2023 році вони становили 237 221,6 тис. грн., що на 46 935,6 тис. грн. більше в порівнянні з 2021 роком. Проте варто звернути увагу на ситуацію 2023 року, коли обсяг офіційних трансфертів збільшився на 13,7 % порівняно з 2021 роком.

Динаміка, що склалася у 2021-2023 роках, також характеризується зростанням податкових надходжень. Цьому сприяло функціонування в Ясінянській ТГ як малих, так і середніх підприємств, які традиційно відносять до бюджетоутворюючих підприємств (прикладом таких підприємств є Філія «Ясінянське лісомисливське господарство», ТОВ «Готіс», ТОВ «ЗМЗ», Карпатський біосферний заповідник, ДП «Ясінянське ЛМГ»).

Зменшення прослідковується тільки за доходами від операцій з капіталом. Так, у 2023 році порівняно з 2021 роком, зменшення становило 479,7 тис. грн або 89,7 %.

Зростання офіційних трансфертів є спірним аспектом формування дохідної частини місцевих бюджетів в масштабах країни. Дискусійність полягає в тому, що, з одного боку, вони збільшують загальний дохід, що є позитивним. Проте, з іншого боку, самі трансферти збільшують залежність від

трансфертів, що є негативним моментом і послаблює автономію місцевих бюджетів.

Результати горизонтального аналізу показали, що неподаткові надходження поступово зростали, збільшившись на 667,7 % за весь період 2021–2023 років. При цьому основна сума надійшла від плати за послуги, що надаються бюджетними установами.

Проведемо аналіз структури доходів територіальної громади, яка представлена на рис. 2.4.

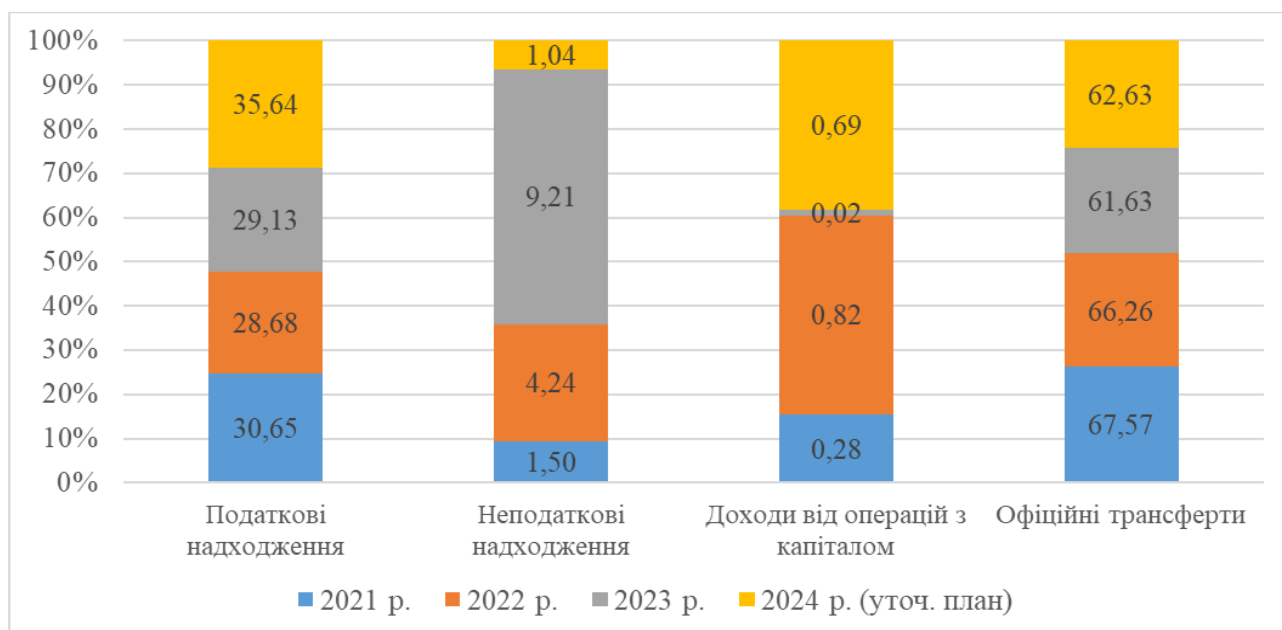

Рис. 2.4. Структура доходів бюджету Ясінянської ТГ за 2021-2024 (план) рр. (за видами надходжень)

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

У кожному з досліджуваних періодів основним джерелом формування бюджету Ясінянської ТГ є офіційні трансферти, частка яких зменшилася і становлять 61,63%. Вони складають найбільшу частку доходів бюджету територіальної громади, яка за роки аналізу коливалась у межах від 61,63% до 67,57%. Більш детально їх структуру ми проаналізуємо в наступних параграфах. Виявлена динаміка частки трансфертів характеризує збільшення централізації бюджетних коштів і, як наслідок, залежності від дотацій та субвенцій з державного бюджету.

Питома вага податкових надходжень за аналізований період жодного разу не досягла 50%, що негативно позначається на автономності бюджету Ясінянської ТГ. Так, у 2021 році їхня частка становила 30,65%, у 2022 році – 28,68%, а у 2023 році – 29,13%.

Питома вага неподаткових надходжень коливалась таким чином: від 1,5% до 9,21% у 2023 році, що є третім показником впливу на структуру доходів бюджету Ясінянської ТГ.

Частка доходу від операцій з капіталом ніколи не досягала навіть одного відсотка протягом аналізованого періоду і колилася від 0,28% у 2021 році до 0,02% у 2023 році.

Структуру бюджету Ясінянської ТГ у розрізі податкових надходжень формують:

- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
- рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів;
- внутрішні податки на товари та послуги ;
- місцеві податки та збори;
- екологічний податок.

Проведемо аналіз доходів бюджету Ясінянської ТГ в розрізі основних статей податкових надходжень (див. табл. 2.2 та рис. 2.5).

**Структура податкових надходжень бюджету Ясінянської ТГ
за період 2021-2024 (план) рр., тис. грн.**

№ п/п	Найменування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р. (уточ. план)	Відхилення, +/- 2023 / 2021	
						тис. грн.	%
1	Податкові надходження	58 331,3	57 834,5	69 112,1	89 779,0	10 780,8	18,5
1.1.	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	26 779,9	32 525,5	37 525,7	42 610,0	10 745,8	40,1
1.2	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	7 487,2	5 534,1	6 563,8	8 332,0	-923,4	-12,3
1.3	Внутрішні податки на товари та послуги	2 783,8	1 947,9	5 054,1	6 630,0	2 270,3	81,6
1.4	Місцеві податки	21 266,2	17 807,2	19 947,9	32 190,0	-1 318,3	-6,2
1.5	Екологічний податок	14,2	19,8	20,6	17,0	6,4	45,1

Джерело: складено за даними [13, 36]

З табл. 2.2 та рис. 2.5 видно, що найбільшу питому вагу в структурі податкових надходжень бюджету Ясінянської ТГ становлять податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості (54,3 % у 2023 році), обсяг яких збільшився з 26779,9 тис. грн. у 2021 році до 37525,7 тис. грн. у 2023 році. На другому місці становили місцеві податки та збори питома вага яких дещо зменшилася з 36,46 % у 2021 році до 28,86 % у 2023 році.

Наступною статей податкових надходжень була рентна плата (12,84 % у 2021 році та 9,5 % у 2023 році). Питома вага внутрішніх податків на товари та послуги збільшилася з 4,77 % у 2021 році до 7,31 % у 2023 році.

Найменшу питому вагу протягом 2021-2023 років становив екологічний податок, який коливався від 0,02 % у 2021 році до 0,03 % у 2023 році.

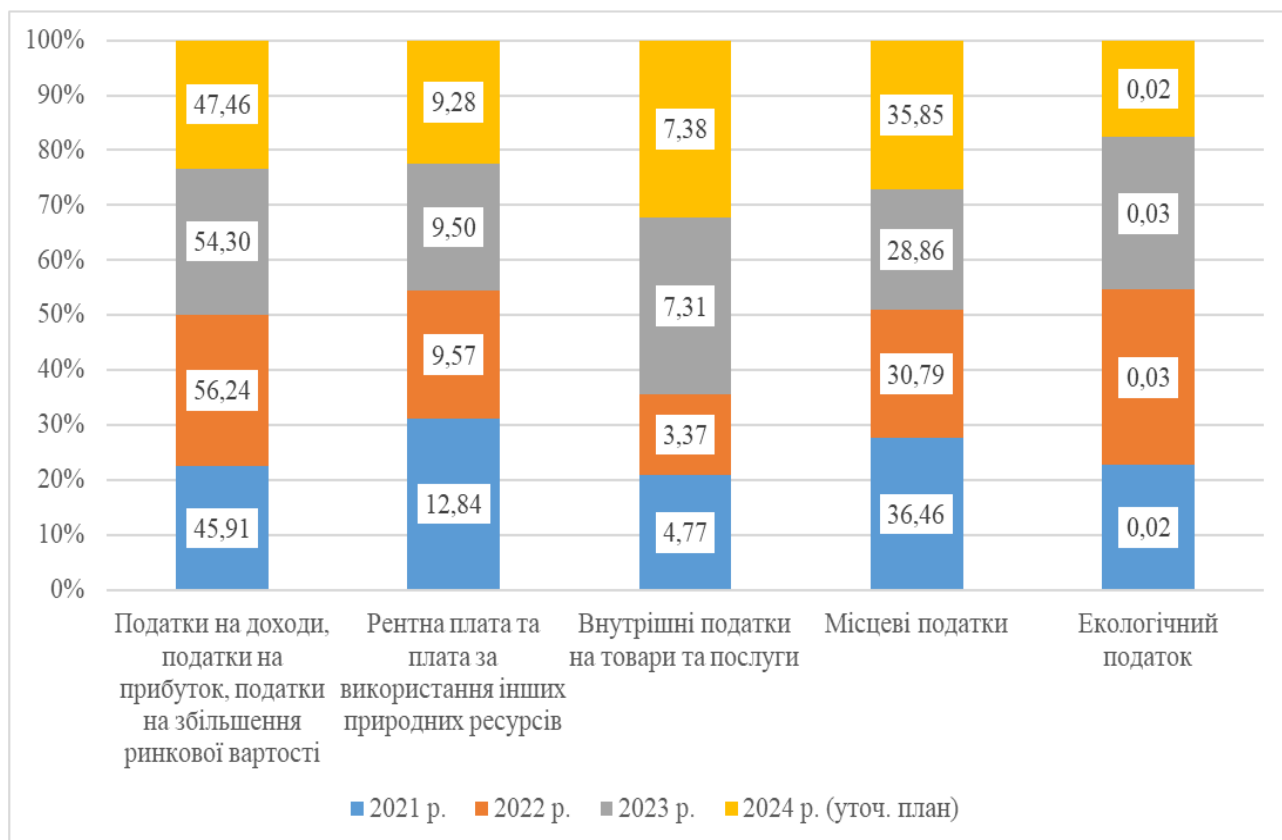

Рис. 2.5. Структура податкових надходжень бюджету Ясінянської ТГ за період 2021-2024 (план) рр., тис. грн., %

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Для розуміння тенденцій зміни величини кожної статті податкових надходжень за класифікацією доходів бюджету розрахуємо абсолютні та відносні відхилення (табл. 2.3).

Як видно з табл. 2.3, податкові надходження в абсолютному значенні у 2022 році зменшилися на 496,8 тис. грн. або на 0,9 %, а найбільше зростання було характерне для 2023 року, коли сума податкових надходжень до бюджету Ясінянської ТГ зросла аж на 11 277,6 тис. грн. або на 19,5 % в порівнянні з 2022 роком. Зменшення за рахунок місцевих податків та зборів, які зменшилися на 3459,0 тис. грн. або на 16,3 %. Також зменшилися рентна плата на 1953,1 тис. грн. або на 26,1 %, а також внутрішні податки на товари (на 835,9 тис. грн. або на 30,0 %).

**Абсолютні та відносні відхилення податкових надходжень бюджету
Ясінянської ТГ за період 2021-2023 рр.**

№ п/п	Найменування	Абсолютне відхилення значень 2022 р./2021 р.	Абсолютне відхилення значень 2023 р./2022 р.	Відносне відхилення значень, % 2022 р./2021 р.	Відносне відхилення значень, % 2023 р./2022 р.
1	Податкові надходження	-496,8	11277,6	-0,9	19,5
1.1.	Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	5745,6	5000,2	21,5	15,4
1.2	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	-1953,1	1029,7	-26,1	18,6
1.3	Внутрішні податки на товари та послуги	-835,9	3106,2	-30,0	159,5
1.4	Місцеві податки	-3459,0	2140,7	-16,3	12,0
1.5	Екологічний податок	5,6	0,8	39,4	4,0

Джерело: складено за даними [13, 36]

Збільшення податкових надходжень в 2023 році в порівнянні з 2022 роком було зумовлено зростанням всіх статей доходів. А саме податки на доходи зросли на 5000,2 тис. грн. або на 15,4 %, рентна плата на 1029,7 тис. грн. або на 18,6 %, внутрішні податки на товари на 3106,2 тис. грн. або на 159,5 %, місцеві податки на 2140,7 тис. грн. або на 12,0 %, екологічний податок на 0,8 тис. грн. або на 4,0 %.

В табл. 2.4 та на рис. 2.6 представлено динаміку та структуру доходів бюджету Ясінянської ТГ у розрізі неподаткових надходжень за період 2021-2023 років.

Таблиця 2.4

**Неподаткові надходження бюджету Ясінянської ТГ
за період 2021-2023 рр., тис. грн.**

№ п/п	Найменування	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р. (уточ. план)	Відхилення, +/- 2023 / 2021	
						тис. грн.	%
1	Неподаткові надходження	2 845,5	8 558,6	21 843,6	89779,0	18 998,1	667,7
1.1.	Доходи від власності та підприємницької діяльності	344,4	1 432,1	1 791,7	42610,0	1 447,3	420,2
1.2	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	305,7	357,6	660,4	8332,0	354,7	116,0
1.3	Інші неподаткові надходження	169,2	282,1	80,9	6630,0	-88,3	-52,2
1.4	Власні надходження бюджетних установ	2 026,2	6 486,8	19 310,6	32190,0	17 284,4	853,0

Джерело: складено за даними [13, 36]

Як показує табл. 2.4 та рис. 2.6 неподаткові доходи бюджету Ясінянської ТГ за 2021-2023 роки динамічно збільшилися на 18 998,1 тис. грн. або на 667,7%, з 2845,5 тис. грн. до 21843,6 тис. грн. Найбільшими показниками цієї групи є власні надходження бюджетних установ та організацій, які продемонстрували найбільший темп зростання, а саме на 853,0 % або на 17 284,4 тис. грн. У 2021 році вони становили 2 026,2 тис. грн або 71,21% всіх неподаткових надходжень, а у 2023 році становили 19 310,6 тис. грн. або 88,4 %.

Також значно зросли доходи від власності та підприємницької діяльності на 1447,3 тис. грн. або на 420,2 %. Проте питома вага в структурі неподаткових надходжень їх зменшилася з 12,1 % у 2021 році до 8,2 % у 2023 році.

Адміністративні збори та платежі становили у 2021 році 305, 7 тис. грн. або 10,74 %, а в 2023 році – 660,4 тис. грн. або 3,02 % від структури обсягу неподаткових надходжень.

І тільки інші неподаткові надходження продемонстрували тенденцію зменшенні на 88,3 тис. грн. або на 52,2 %, проте їхня частка в структурі неподаткових надходжень протягом досліджуваного періоду коливалася від 5,95 % у 2021 році до 0,37 % у 2023 році.

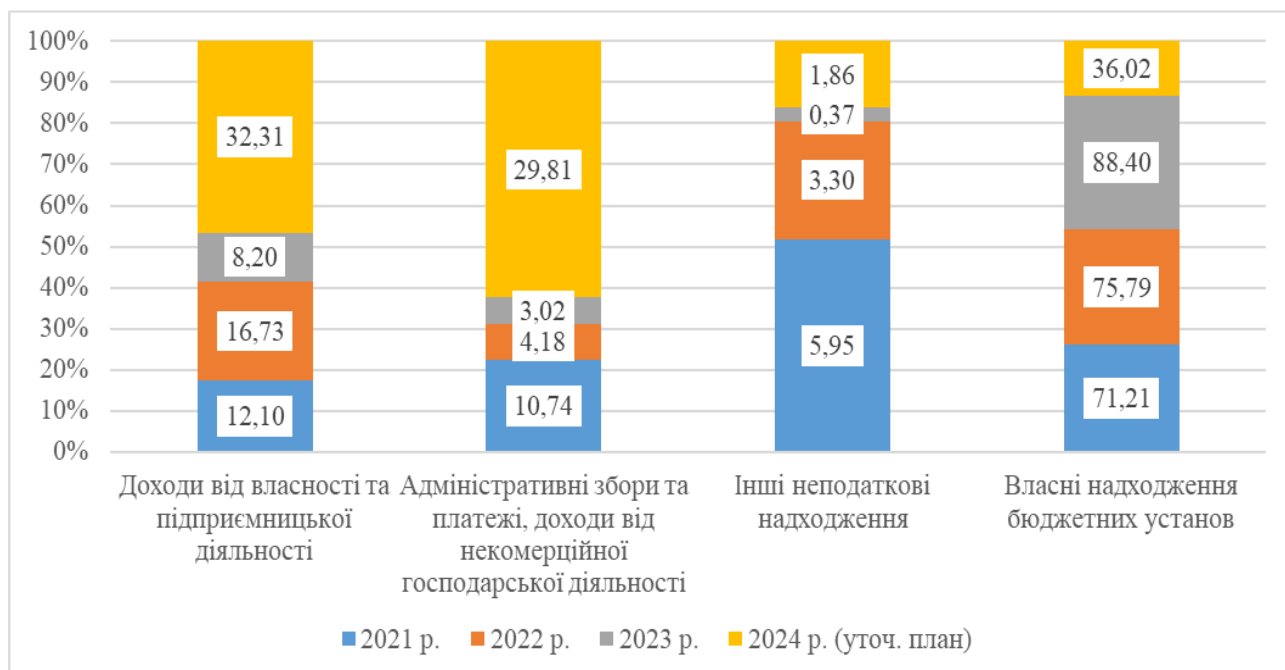

Рис. 2.6. Структура неподаткових надходжень бюджету Ясинянської ТГ за період 2021-2024 (план) рр., %

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

З початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 року процеси децентралізації в державі були призупинені, більшість заходів у місцевому самоврядуванні здійснюється за погодженням з районними та обласними військовими адміністраціями. У результаті, прийняття управлінських рішень займає значно більше часу, ніж раніше.

Виконання дохідної частини бюджетів місцевих органів влади є ключовим етапом бюджетного процесу, під час якого реалізуються намічені

програми, завдання та заходи розвитку кожного органу місцевого самоврядування.

Аналіз структури дохідної частини бюджету Ясінянської ТГ вказує на тенденції до збільшення їх обсягу, що, безумовно, є позитивним явищем у діяльності органів місцевого самоврядування. Проте зауважимо, що більшу частину бюджету протягом досліджуваного періоду складають офіційні трансферти, що негативно впливає на бюджет в цілому, оскільки громада не має повної фінансової самостійності.

2.2. Формування та виконання видаткової частини бюджету Ясінянської територіальної громади

Тенденції останніх років підтверджують залежність ефективності бюджетної політики не лише від рівня доходів бюджетної системи, а й від особливостей та напрямів бюджетного фінансування. Від ступеня збалансованості та доцільності бюджетних видатків безпосередньо залежить рівень соціального захисту населення. Крім того, ефективна та обґрунтована структура бюджетних видатків забезпечує фінансову складову відповідних сфер національної економіки, що додатково прискорює відповідні темпи економічного зростання.

Недостатнє фінансове забезпечення реформ у сфері місцевого самоврядування, збільшення видатків місцевих бюджетів, не забезпечене відповідними доходами, перешкоджають сталому соціально-економічному та фінансовому розвитку територій. Це, відповідно, впливає на стабільність місцевих бюджетів та стан їх фінансової безпеки.

Аналіз видаткової частини бюджету органів місцевого самоврядування дає змогу охарактеризувати основні напрями бюджетної політики окремої територіальної громади, виявити недоліки в її реалізації та сформулювати комплекс заходів щодо її вдосконалення.

Видатки територіальних органів в Україні є багатогалузевими та визначаються потребами жителів громади та вимогами чинного законодавства.

Для проведення дослідження необхідно проаналізувати стан виконання бюджету Ясінянської ТГ за видатками (рис. 2.7).

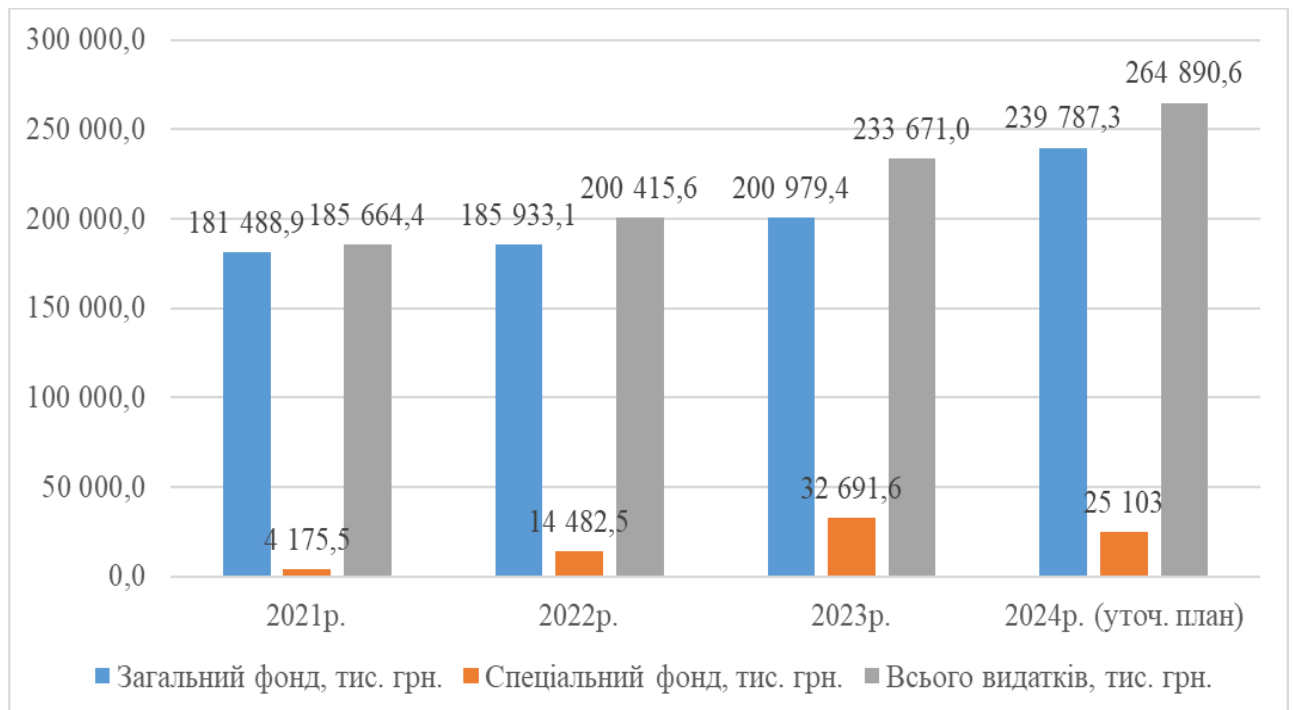

Рис. 2.7. Динаміка показників бюджету Ясінянської ТГ за видатками в 2021-2024 (план) рр., тис. грн.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Загальний обсяг видатків у 2023 році зріс порівняно з 2021 роком на 48 006,6 тис. грн (або на 125,9%). У 2022 році обсяг видатків бюджету Ясінянської ТГ збільшився порівняно з 2021 роком на 14 751,2 тис. грн., а у 2023 році – на 33 255,4 тис. грн. порівняно з 2022 роком.

Крім того, відбулися зміни у структурі видатків загального та спеціального фондів. У 2023 році абсолютний приріст загального фонду бюджету порівняно з 2021 роком склав 19 490,5 тис. грн.. З видатками спеціального фонду спостерігається така ситуація: у 2023 році порівняно з 2021 роком вони зросли на 28 516,1 тис. грн (або на 782,9 %).

На рис. 2.8 представлено динаміку змін у виконанні видаткової частини бюджету Ясінянської ТГ.

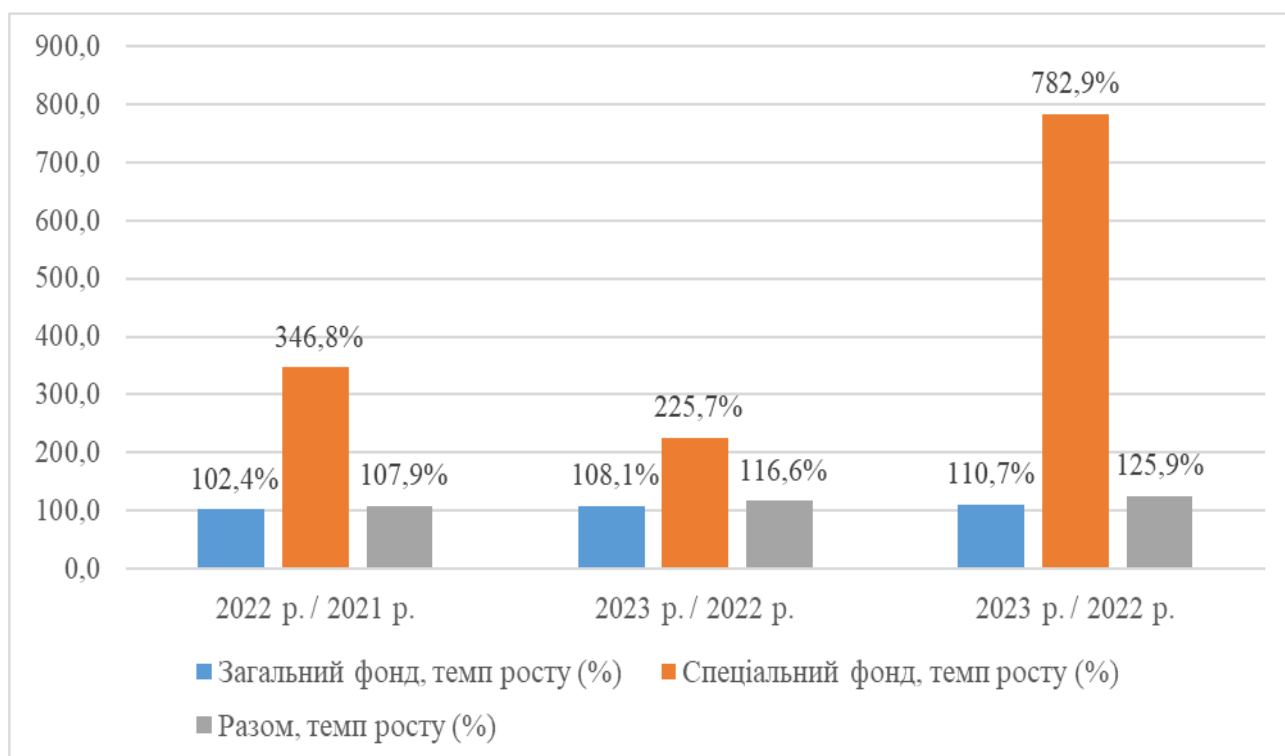

Рис. 2.8. Динаміка темпу росту показників бюджету Ясінянської ТГ за видатками в 2021-2023 роках, %

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

На рис.2.8 відображено тенденцію зростання видатків загального та спеціального фондів у аналізованому періоді.

Варто відзначити зміни у структурі видатків загального та спеціального фондів. У 2022 році відносний приріст загального фонду бюджету до 2021 року становив 102,4%, а у 2023 році до 2022 року – 110,7%.

Змінилася ситуація з видатками спеціального фонду: у 2022 році темп зростання порівняно з 2021 роком склав 346,8%, а у 2023 році порівняно з 2022 роком – 225,7%.

Отже, спостерігається тенденція зростання видатків бюджету Ясінянської ТГ та, водночас, збільшення темпів зростання. Це свідчить про те, що у період 2021–2023 років відбулися зміни та коригування бюджету щодо змін, зокрема щодо здійснення бюджетної децентралізації фінансових ресурсів.

Видатки бюджету територіальної громади відображають ті ж соціально-економічні відносини, що й видатки державного бюджету, але на рівні громади та з урахуванням регіональних особливостей.

На рис. 2.9 представлено стан виконання бюджету Ясінянської ТГ за видатками в 2021-2023 роках.

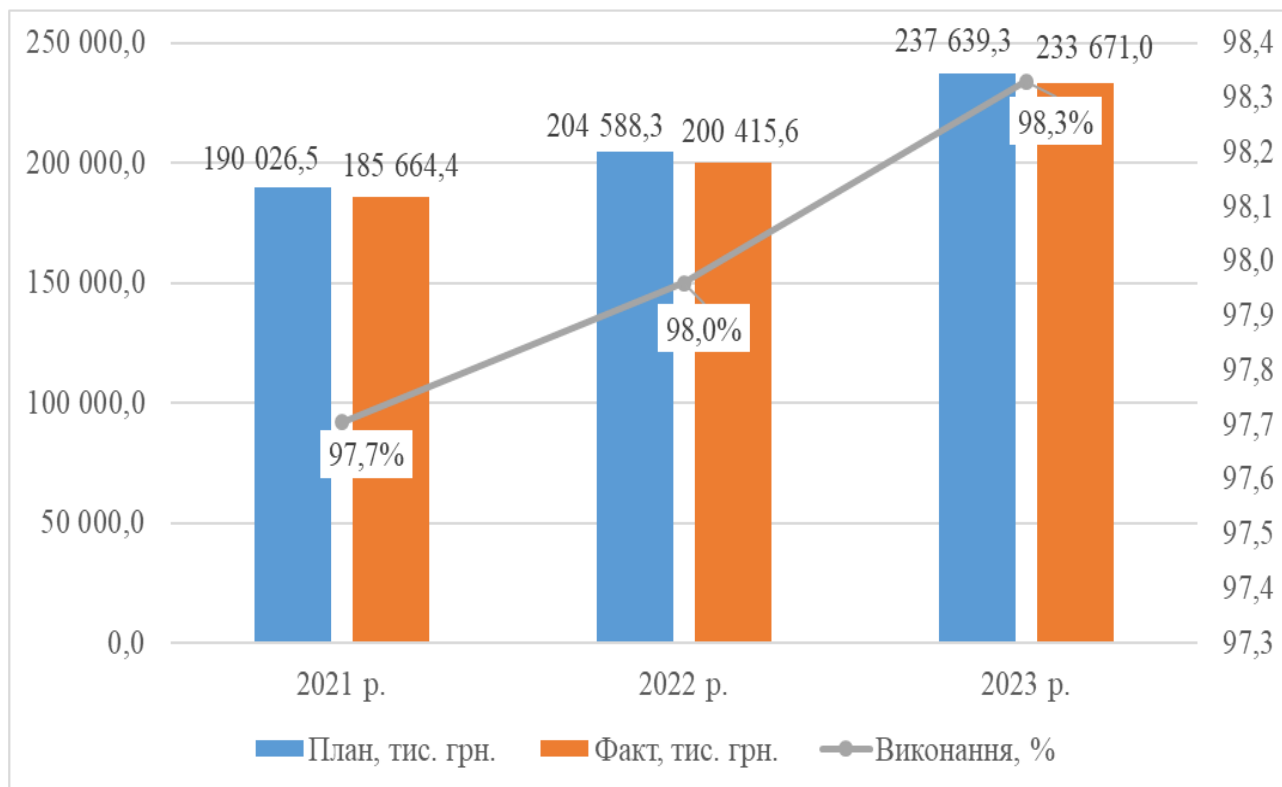

Рис. 2.9. Рівень виконання бюджету Ясінянської ТГ за видатками в 2021-2023 рр.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Дані рис. 2.9 свідчать про те, що у 2021-2023 роках відбулися недовиконання фактичних видатків в порівнянні з плановими. Так, в 2021 році бюджет за видатками недовиконано на 2,3 %, в 2022 році – на 2,0 %, а в 2023 році на 1,7 %.

В табл. 2.5 та 2.6 представлено склад, динаміку та структуру видатків бюджету Ясінянської ТГ за функціональною класифікацією в 2021-2023 роках.

Таблиця 2.5

Склад та динаміка видатків бюджету Ясінянської ТГ за функціональною класифікацією в 2021-2024 (план) рр., тис. грн.

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р. (уточ. план)	Абсолютне відхилення, тис. грн		Темп росту, %	
					2022/ 2021	2023/ 2022	2022/ 2021	2023/ 2022
Загальнодержавні функції	19130,6	27517,3	36299,3	29115,0	8386,7	8782,0	43,8	31,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	150,3	42,4	112,9	346,5	-107,9	70,5	-71,8	166,3
Економічна діяльність	1520,9	325,2	4793,5	15709,9	-1195,7	4468,3	-78,6	1374,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,0	0,0	10,0	240,0	0,0	10,0	0,0	100,0
Житлово-комунальне господарство	3468,0	3504,2	5148,1	5919,9	36,2	1643,9	1,0	46,9
Охорона здоров'я	3838,5	4449,9	10489,4	7866,3	611,4	6039,5	15,9	135,7
Духовний та фізичний розвиток	3917,3	3778,6	4884,9	6498,8	-138,7	1106,3	-3,5	29,3
Освіта	138838,1	146478,5	157272,5	186301,0	7640,4	10794,0	5,5	7,4
Соціальний захист і соціальне забезпечення	14800,7	14219,5	14660,4	12893,2	-581,2	440,9	-3,9	3,1
Всього видатків	185664,4	200315,6	233671,0	264890,6	14651,2	33355,4	7,9	16,7

Джерело: складено за даними [13, 36]

З табл. 2.5 та 2.6 видно, найбільшу частку в структурі видатків бюджету Ясінянської ТГ займають видатки на освіту, зокрема у 2021 році – 74,8%, у 2022 році – 73,1%, у 2023 році – 67,3%. Слід зазначити, що хоча їхня частка у досліджуваному періоді зменшується, в абсолютному вираженні у 2022 році спостерігається збільшення порівняно з попереднім періодом на 7640,4 тис. грн., а в 2023 році в порівнянні з 2022 роком на 10794,0 тис. грн.

У 2023 році з бюджету Ясінянської ТГ на виконання загальнодержавних функцій витрачено 36299,3 тис грн, що більше порівняно з 2022 роком на 8782,0 тис. грн (або на 31,9%). У структурі видатків бюджету видатки на виконання загальнодержавних функцій становлять 15,5%, що практично більше показника 2022 та 2021 року.

Житлово-комунальне господарство у 2023 році профінансовано в сумі 5148,1 тис. грн., що становить 2,2% від структури бюджету. Ці кошти спрямовані на забезпечення організації благоустрою населених пунктів громади (придбання світильників та лампочок для мережі вуличного освітлення, вирубка дерев, прибирання снігу, оплата енергоносіїв).

Таблиця 2.6

Структура видатків бюджету Ясінянської ТГ за функціональною класифікацією в 2021-2024 (план) рр., %

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р. (уточ. план)	Відхилення, +/- 2023 / 2021
Загальнодержавні функції	10,3	13,7	15,5	11,0	5,2
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Економічна діяльність	0,8	0,2	2,1	5,9	1,2
Охорона навколишнього природного середовища	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Житлово-комунальне господарство	1,9	1,7	2,2	2,2	0,3
Охорона здоров'я	2,1	2,2	4,5	3,0	2,4
Духовний та фізичний розвиток	2,1	1,9	2,1	2,5	0,0
Освіта	74,8	73,1	67,3	70,3	-7,5
Соціальний захист і соціальне забезпечення	8,0	7,1	6,3	4,9	-1,7
Всього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0

Джерело: складено за даними [13, 36]

У 2023 році на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення було спрямовано 14660,4 тис. грн. коштів, що становить 6,3% від

структури бюджету поточного року. Порівняно з 2021 роком обсяг видатків за цією функцією зменшився на 140,3 млн грн.

Також у 2023 році на духовний та фізичний розвиток було спрямовано 4884,9 тис. грн, що становить 2,1% від структури бюджету поточного року.

З бюджету територіальної громади на фінансування охорони здоров'я було передбачено 10489,4 тис. грн., що становить 4,5 % всіх видатків, для забезпечення створення первинної медико-санітарної служби для населення громади, придбання обладнання тощо.

Проведений нами аналіз бюджету Ясінянської ТГ та його фінансування виявив позитивні зміни у розвитку територіальної громади. Переважна більшість населення має можливість отримувати якісні соціально-побутові, медичні та культурні послуги, які надаються у громаді. Попри воєнний стан і війну, при якому не можливо підвищити рівень підприємницької ініціативи в громаді, залучити достатні обсяги позабюджетних коштів, інвестицій та грантів, покращити транспортну інфраструктуру, вирішити проблеми зайнятості, Ясінянська ТГ поступово нарощує свої фінансові можливості.

2.3. Вплив міжбюджетних трансфертів на соціально-економічний розвиток територіальних громад в умовах війни

Дієвий механізм розвитку територіальних громад базується на перерозподільних процесах розподілу міжбюджетних трансфертів, оскільки трансферти дозволяють: збалансувати видатки та доходи адміністративно-територіальних одиниць; сприяти виконанню делегованих повноважень органів місцевого самоврядування; справляють стимулюючий вплив на розвиток економіки, соціальної сфери, окремих регіонів і країни в цілому. В умовах кризової ситуації, спричиненої війною, фінансова підтримка є основним джерелом компенсації втрат місцевих бюджетів.

Для визначення обсягу та розподілу міжбюджетних трансфертів використовується показник нормативу бюджетної забезпеченості, який визначається діленням загального обсягу фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію бюджетних програм, на кількість населення або споживачів державних послуг.

Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад характеризується нерівномірністю розподілу податкової бази та відмінностями соціально-економічних умов бюджетних потреб.

Особливістю міжбюджетних фінансових потоків є те, що вхідні бюджетні потоки одного рівня бюджетної системи є водночас вихідними бюджетними потоками іншого рівня.

На рис. 2.10 представлено динаміку надання трансфертів бюджету Ясінянської ТГ протягом 2021-2023 років.

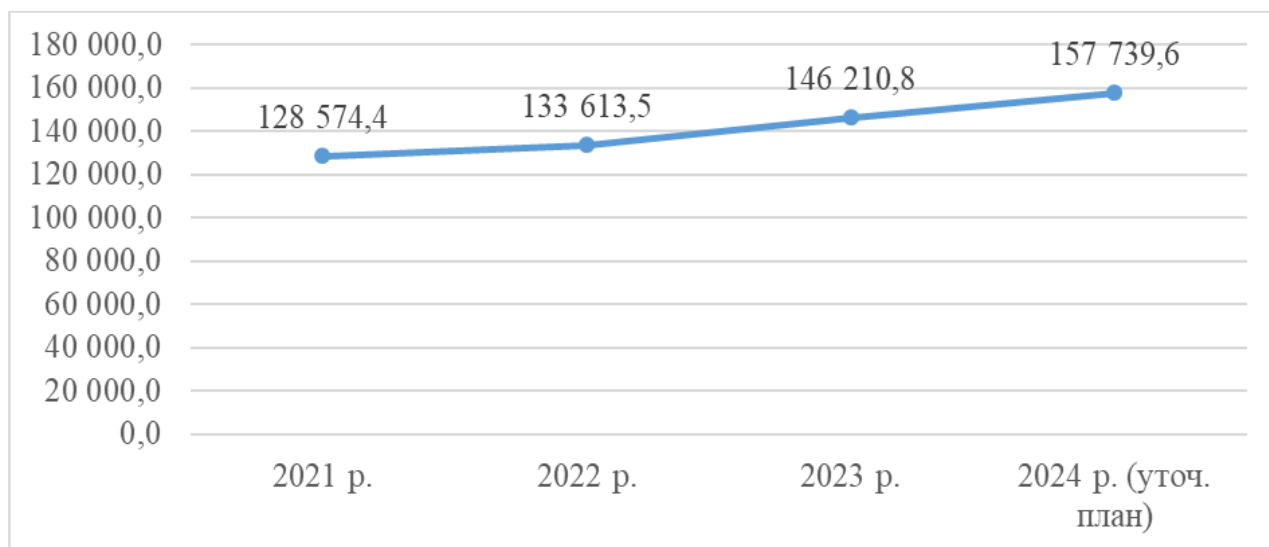

Рис. 2.10. Динаміка надходження міжбюджетних трансфертів до бюджету Ясінянської ТГ в 2021-2024 (план) рр., тис. грн.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Як видно з рис. 2.10 з кожним роком надходження трансфертів до бюджету Ясінянської ТГ зростали. Найбільший розрив спостерігався у 2023 році, міжбюджетні трансферти зросли порівняно з 2022 роком на 17 636,4 тис. грн, або на 13,7%.

У 2015 році було проведено реформу міжбюджетних відносин, яка мала на меті збільшити власні доходи місцевих бюджетів та зменшити офіційні трансферти. Для оцінки фінансової діяльності місцевих бюджетів проаналізуємо частку офіційних трансфертів в доходах бюджету Ясінянської ТГ у 2021-2023 роках (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Частка міжбюджетних трансфертів в доходах бюджету Ясінянської ТГ в 2021-2024 (план) рр.

Роки	Доходи бюджету, тис. грн.	Міжбюджетні трансферти, тис. грн.	Частка МТ у загальних доходах, %
2021	190286,0	128574,4	67,6
2022	201655,7	133613,5	66,3
2023	237221,6	146210,8	61,6
2024 р. (уточ. план)	251876,1	157 739,6	62,6

Джерело: складено за даними[13, 36]

Як видно з табл. 2.7, у період 2021-2023 роках частка офіційних трансфертів щороку збільшувалася, водночас збільшувалися і власні надходження до бюджету Ясінянської ТГ. Така тенденція свідчить про те, що реформа покращила фінансову спроможність громади, оскільки частка трансфертів зменшилася з 67,56 % у 2021 році до 61,6 % у 2023 році.

Для більш детального аналізу доцільно оцінити структуру офіційних трансфертів, які надійшли до бюджету Ясінянської ТГ у вигляді дотацій та субвенцій у період 2021-2023 років (рис. 2.11).

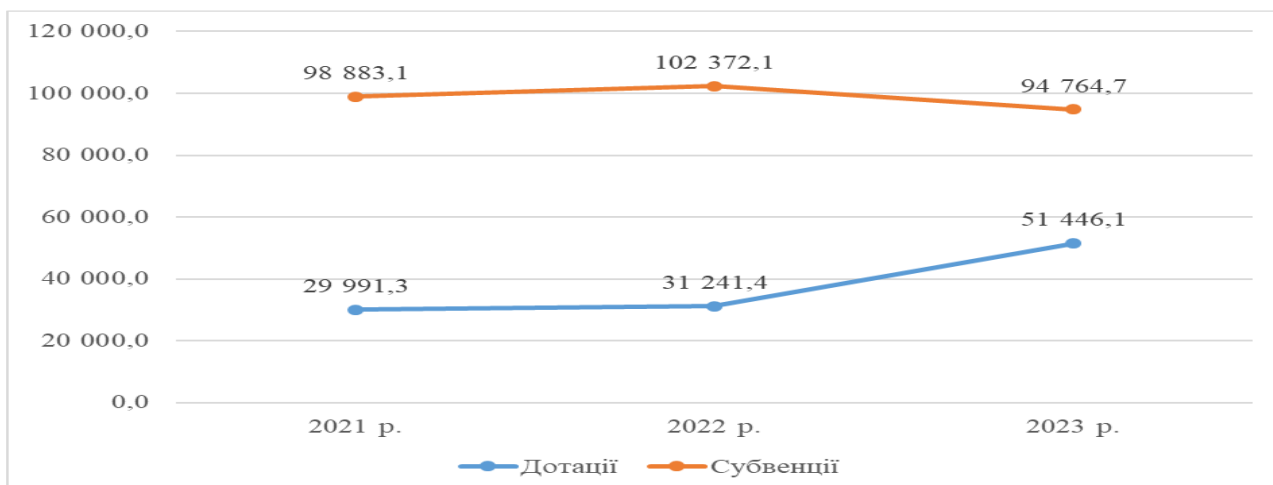

Рис. 2.11. Динаміка надходження дотацій та субвенцій до бюджету Ясінянської ТГ в 2021-2023 роки, тис. грн.

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Як бачимо з рис. 2.11, дотації значно зросли: у 2022 році вони становили 31 241,4 тис. грн. тобто на 1 250,1 тис. грн. більше, ніж у 2021 році. А сума дотацій у 2023 році становила 51 446,1 тис. грн, тобто на 20 204,7 тис. грн більше, ніж у 2022 році. Хоча з одного боку таке зростання є позитивним, з іншого – воно може завадити місцевій владі збільшити власні надходження.

Щодо субвенцій, то вони в 2022 році зросли на 3 489,0 тис. грн. в порівнянні з 2021 роком, а в 2023 році зменшилися на 7 607,4 тис. грн. в порівнянні з 2022 роком.

Крім того, субвенції, що надійшла з державного до місцевих бюджетів у 2021–2023 роках, місцеві органи виконавчої влади фактично виконують агентські функції, тобто надають допомоги, субсидії, пільги, які гарантує держава. Тому самостійність у використанні органами місцевого самоврядування даних коштів зменшується.

Крім того, відповідно до закону багато державних установ були переведені з держбюджету на фінансування з місцевих бюджетів, але трансферти для них не передбачені. З цієї причини деякі з них були закриті, оскільки ці зобов'язання не були забезпечені жодним ресурсом.

В табл. 2.8 та на рис. 2.12 представлено склад та структуру міжбюджетних трансфертів, які надійшли до бюджету Ясінянської ТГ в 2021-2023 роках.

**Динаміка надходжень видів міжбюджетних трансфертів до бюджету
Ясінянської ТГ в 2021-2023 роки, тис. грн.**

Трансферти	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення					
				Абсолютне, +/-			Відносне, %		
				2022 р./ 2021 р.	2023 р./ 2022 р.	2023 р./ 2021 р.	2022 р./ 2021 р.	2023 р./ 2022р.	2023 р./ 2021 р.
Базова дотація	25851,4	28075,7	47910,0	2224,3	19834,3	22058,6	8,6	70,6	85,3
Інші дотації	4139,9	3165,7	3536,1	-974,2	370,4	-603,8	-23,5	11,7	-14,6
Освітня субвенція	92805,5	95494,0	88868,0	2688,5	-6626,0	-3937,5	2,9	-6,9	-4,2
Субвенція з державного бюджету на соціально-економічний розвиток	556,2	0,0	0,0	-556,2	0,0	-556,2	-100,0	0,0	-100,0

Продовження табл. 2.8

Субвенції з місцевих бюджетів, в т.ч.	5521,4	6878,1	5896,7	1356,7	-981,4	375,3	24,6	-14,3	6,8
субвенція з місцевого бюджету на виконання інвестиційного проекту	0,0	0,0	1500,0	0,0	1500,0	1500,0	0,0	100,0	100,0
Всього	128874,4	133613,5	146210,8	4739,1	12597,3	17336,4	3,7	9,4	13,5

Джерело: складено за даними []

Як бачимо з табл. 2.8 та рис. 2.12, найбільшу частку надходжень офіційних трансфертів до бюджету Ясінянської ТГ у 2021-2023 роках становила освітня субвенція, обсяг якої в 2021 році становив 92805,5 тис. грн. (72,0 % всіх трансфертів), а в 2023 році дещо зменшився до 88868,0 тис. грн. (60,8 %). За аналізований період, обсяг даної субвенції зменшився на 3937,5 тис. грн. або на 4,2 %.

Другою за величиною в структурі трансфертів є базова дотація, обсяг якої збільшився 22058,6 тис. грн., або на 85,3 %, з 25851,4 тис. у 2021 році (питома вага – 20,1 %) до 47910,0 тис. грн. у 2023 році (питома вага – 32,3 %).

Також за 2021-2023 роки збільшилася субвенція з інших місцевих бюджетів на 375,3 тис. грн. або на 6,8 %, з 5521,4 тис. грн. у 2021 році (питома вага – 4,3 %) до 5896,7 тис. грн. у 2023 році (питома вага – 4,0 %).

Що стосується інших дотацій, то вони зменшилися на 603,8 тис. грн. або на 14,6 %, а їх питома вага в структурі трансфертів бюджету Ясінянської ТГ зменшилися з 3,2 % у 2021 році до 2,4 % у 2023 році.

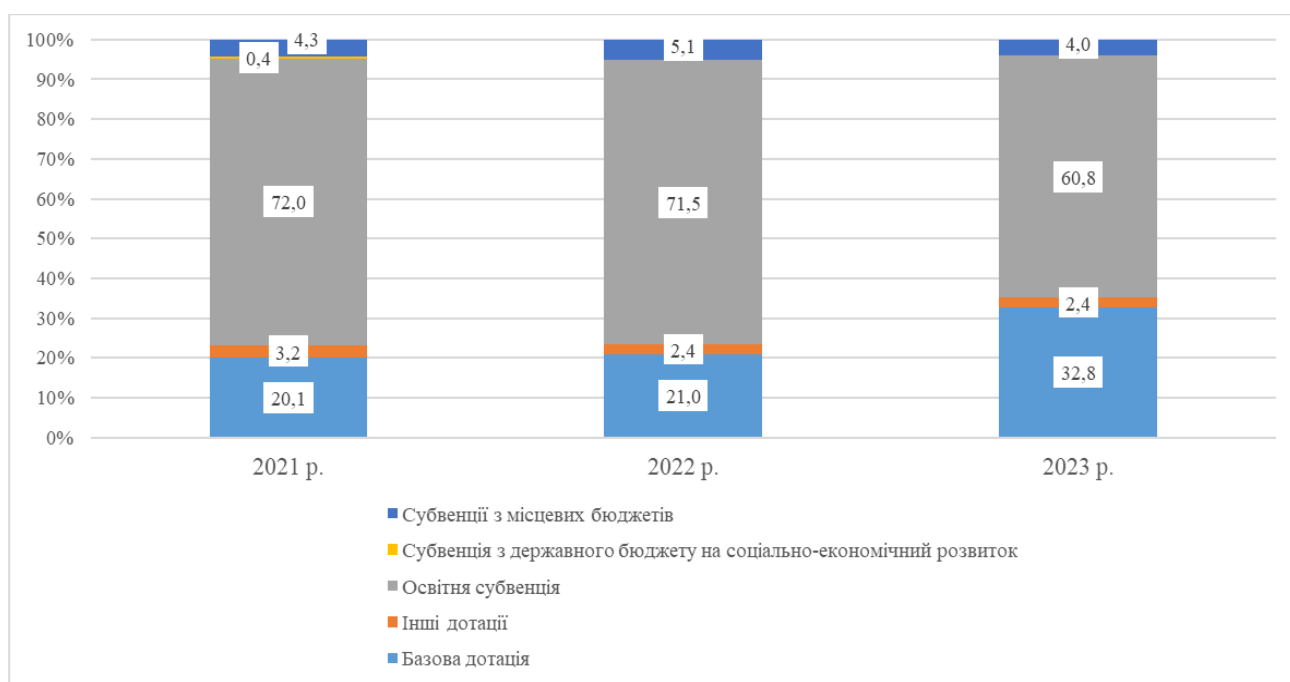

Рис. 2.12. Структура міжбюджетних трансфертів бюджету Ясінянської ТГ в 2021-2023 роки, %

Джерело: побудовано за даними [13, 36]

Хоча певний позитивний результат спостерігається, водночас система міжбюджетних відносин у 2022-2023 роках характеризувалася нестабільністю. Основною проблемою ефективності використання передбачених бюджетних коштів є надходження трансфертів до місцевих бюджетів наприкінці бюджетного періоду.

Фінансова спроможність територіальних громад узгоджується з положеннями чинного законодавства, яке визначає ефективну громаду, здатну забезпечити належний рівень надання послуг через компетентні органи місцевого самоврядування. Фінансова спроможність територіальних громад визначається їх здатністю фінансувати соціально-економічний розвиток за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел капіталу.

Оцінка фінансової спроможності територіальних громад здійснена за результатами виконання показників звітності за 2021 та 2023 роки у розрізі 11 показників, розрахованих на основі даних про кількість населення та показників виконання бюджету Ясінянської ТГ (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Визначення рівня фінансової спроможності Ясінянської ТГ

Показники	2021 р.	2023 р.	Відхилення, +/-
Доходи загального фонду з розрахунку на 1 мешканця, грн.	3149,4	3793,2	643,8
Видатки загального фонду з розрахунку на 1 мешканця, грн.	9517,1	10753,3	1236,2
Видатки на утримання апарату управління з розрахунку на 1 мешканця, грн.	820,7	1108,2	287,5
Капітальні видатки з розрахунку на 1 мешканця, грн.	111,7	1310,8	1199,1
Рівень дотаційності бюджетів, %	30,5	38,5	8,0
Співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами громади, %	26,1	29,2	3,1
Питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету громади, %	87,8	81,5	-6,3
Питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	1,1	10,5	9,4
Видатки на культуру та фізичну культуру і спорт з розрахунку 1 мешканця, грн.	209,3	242,8	33,5
Питома вага трансфертів у дохідній частині бюджету, %	65,9	65,9	0,0
Питома вага місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету, %	36,1	28,2	-7,9
Рівень фінансової спроможності	низький	низький	-

Джерело: [13, 36]

Оцінка фінансової спроможності Ясінянської ТГ виявила значні відмінності вже на рівні окремих показників їх економічного розвитку в 2021 та 2023 роках. Про те як в 2021 та і в 2023 році рівень фінансової спроможності громади був на низькому рівні.

Ефективність міжбюджетних відносин і збалансованість бюджету має забезпечуватися чітким розмежуванням дохідних і видаткових повноважень, а кожен рівень влади має мати достатні джерела доходів для виконання покладених на нього завдань. Крім того, в рамках реалізації концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади місцеві органи влади мають прагнути забезпечити фінансову стабільність місцевих бюджетів, що призведе до зменшення бюджетних дисбалансів територій та забезпечить максимально можливе наближення до надання гарантованих послуг їх безпосереднім споживачам і, як наслідок, сприятиме соціально-економічному розвитку України.

Проведений аналіз показав, що після реформи міжбюджетних відносин виникло багато позитивних і негативних моментів. Реформа дала змогу збільшити власні доходи місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними частини загальнодержавних податків і зборів. Це призвело до зменшення офіційних трансфертів до місцевих бюджетів і стимулювало регіони шукати альтернативні джерела доходів. Але були й певні проблеми, пов'язані з порушеннями у використанні субсидій та дотацій з державного бюджету, а також неефективним розподілом цих трансфертів.

Тому бюджетне регулювання посідає дуже важливе місце в системі управління бюджетними відносинами. У системі бюджетного регулювання існують значні проблеми, вирішення яких потребує багатьох змін і насамперед удосконалення законодавства. Також необхідно сприяти формуванню унітарних територіальних органів, чітко розмежувати повноваження органів місцевого самоврядування та унормувати надання дотацій і субсидій. Важливою проблемою також залишається ефективний контроль за цільовим використанням бюджетних коштів.

Висновки до розділу 2

З початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 року процеси децентралізації в державі були призупинені, більшість заходів у місцевому самоврядуванні здійснюється за погодженням з районними та обласними військовими адміністраціями. У результаті прийняття управлінських рішень займає значно більше часу, ніж раніше. Виконання дохідної частини бюджетів місцевих органів влади є ключовим етапом бюджетного процесу, під час якого реалізуються намічені програми, завдання та заходи розвитку кожного органу місцевого самоврядування.

Аналіз структури дохідної частини бюджету Ясінянської ТГ вказує на тенденції до збільшення їх обсягу, що, безумовно, є позитивним явищем у діяльності органів місцевого самоврядування. Проте зауважимо, що більшу частину бюджету протягом досліджуваного періоду складають офіційні трансферти, що негативно впливає на бюджет в цілому, оскільки громада не має повної фінансової самостійності.

Проведений аналіз бюджету Ясінянської ТГ та його фінансування виявив позитивні зміни у розвитку територіальної громади. Переважна більшість населення має можливість отримувати якісні соціально-побутові, медичні та культурні послуги, які надаються у громаді. Попри воєнний стан і війну, при якому не можливо підвищити рівень підприємницької ініціативи в громаді, залучити достатні обсяги позабюджетних коштів, інвестицій та грантів, покращити транспортну інфраструктуру, вирішити проблеми зайнятості, Ясінянська ТГ поступово нарощує свої фінансові можливості.

Також проведений аналіз показав, що після реформи міжбюджетних відносин виникло багато позитивних і негативних моментів. Реформа дала змогу збільшити власні доходи місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними частини загальнодержавних податків і зборів. Це призвело до зменшення

частки офіційних трансфертів до місцевих бюджетів і стимулювало регіони шукати альтернативні джерела доходів. Але були й певні проблеми, пов'язані з порушеннями у використанні субвенцій та дотацій з державного бюджету, а також неефективним розподілом цих трансфертів.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Адаптація зарубіжного досвіду формування та виконання місцевих бюджетів в Україні

Кожна демократична країна прагне забезпечити безперебійне функціонування місцевого самоврядування. Особливе значення в цьому контексті набуває стан фінансово-економічної бази місцевого самоврядування, спрямованої на захист інтересів населення країни. До них відносяться місцеві бюджети, з яких фінансуються майже всі першочергові видатки.

Звичайно, всі країни відрізняються своїми територіально-адміністративними, етнічними, соціальними та історичними умовами, які визначають характер взаємовідносин різних рівнів управління в бюджетній сфері. Кожна країна має свої особливості та методи вирішення проблем бюджетної системи.

Важливими аспектами державного управління є регулювання міжбюджетних відносин та розподіл обов'язків між центральними та місцевими органами влади. У більшості країн світу дані проблеми вирішуються законодавчими актами, які встановлюють механізми фінансової децентралізації та розподілу фінансових ресурсів між центральними та місцевими органами влади [37].

За особливостями регулювання міжбюджетних відносин та розподілу ролей між центральними та місцевими органами влади А. Буряченко поділяє найбільш розвинені країни на чотири групи (табл. 3.1).

Характеристика організації бюджетних систем у світі

Країни-представники	Характеристика
Федеративні держави – Австралія, Канада, США; унітарні – Великобританія та Японія	Значна самостійність регіональної та місцевої влади, що опирається на широкі податкові повноваження.
Країни Північної Європи, а саме Данія, Норвегія, Швеція і Фінляндія	Висока частка участі регіональної та місцевої влади у фінансуванні соціальних витрат.
Федеративні держави Західної Європи, а саме Австрія, Німеччина, Швейцарія	Істотна автономність бюджетів різного рівня разом з розвиненою системою їх взаємодії та співробітництва.
Бельгія, Франція, Греція, Італія, Нідерланди, Португалія, Іспанія	Низький рівень автономності місцевих бюджетів, залежність від центрального бюджету.

Джерело: [39]

У 1985 р. до Європейської хартії місцевого самоврядування приєдналося 47 країн, у тому числі й Україна, а європейські країни розпочали процес децентралізації. Це призвело до формування компетентних і самодостатніх центрів прийняття рішень під контролем населення [17].

Крім того, децентралізація передбачає об'єднання фінансових ресурсів на рівні місцевому рівні для фінансування делегованих повноважень державою [23].

Так, залежно від обсягу делегованих повноважень та порядку взаємодії з центральною владою експерти виділяють два підходи до побудови місцевого самоврядування: автономія та децентралізація. Запровадження цих підходів дає змогу виділити три моделі муніципального устрою, які функціонують за різними принципами: англосаксонську (Велика Британія, Італія, Іспанія), континентальну (Франція, Словаччина, Болгарія, Польща) та змішану (Німеччина, Австрія). Побудова англосаксонської моделі місцевого самоврядування передбачає високий ступінь місцевого самоврядування та значний контроль з боку населення, крім того, у цій моделі відсутні органи державної влади в муніципалітетах. Континентальна модель організації місцевого самоврядування передбачає поєднання прямого державного

управління з боку центру та місцевої адміністрації, при цьому автономія муніципалітетів обмежена, а місцева влада підзвітна спеціальним державним комісарам. У змішаній моделі місцевого самоврядування виборний орган виступає і як ланка муніципальної адміністрації, і як представник державної адміністрації. Незважаючи на наявність якісно різних моделей побудови місцевого самоврядування, науковці виділяють низку спільних закономірностей, що характеризують процеси децентралізації побудови місцевого самоврядування в європейських країнах [21].

У сучасному світі налічується 20 країн федеративного устрою, в тому числі 3 у Європі (Австрія, Бельгія, Німеччина). Функціонування бюджетної децентралізації цих держав базується на двох найважливіших принципах: автономії та участі в організації влади. Таким чином, принцип автономії чітко визначає компетенцію федерального центру і встановлює, що все, що виходить за межі його повноважень, належить до компетенції нижчестоящих федеральних органів. До повноважень федеральних органів зазвичай входять: міжнародне співробітництво, оборона, митне оформлення та ін. Принцип участі допускає участь керівників субфедеральних органів влади в реалізації федеральної політики через представництво в органах законодавчої та виконавчої влади. Питання формування бюджетної політики муніципалітетів і федерального уряду знаходиться на рівні субсидіарного підходу (діяльність центрального уряду доповнює діяльність місцевого самоврядування) [38].

В табл. 3.2 представлено особливості формування місцевих бюджетів на прикладі таких країн. У розвинених країнах існують різні моделі централізації фінансової системи. Проте основним джерелом надходжень до місцевого бюджету майже в усіх країнах світу залишаються податкові платежі.

Як видно з табл. 3.2, найбільш поширеним є справляння податку на майно на місцевому рівні, оскільки воно є надзвичайно ефективним. Такі податки є стабільним і передбачуваним джерелом доходу для муніципалітетів, оскільки вони залежать від наявності нерухомості, а не від економічних коливань.

Особливості формування місцевих бюджетів у країнах світу

Країна	Особливості формування коштів місцевих бюджетів
США	Органи місцевого самоврядування та адміністративні одиниці Сполучених Штатів мають право самостійно затверджувати та виконувати власні бюджети, які не є частиною федерального бюджету чи бюджету штату. Вони володіють певну самостійність у визначенні розміру бюджету, структури витрат і джерел доходів. Основним джерелом доходів є податкові надходження. Найбільшу частку становить прибутковий податок, який може складати до 75% всіх податкових надходжень в окремих муніципальних утвореннях.
Канада	Місцеві бюджети у Канаді зазвичай створюються муніципалітетами, які включають міста, селища та регіональні ради. Як правило, федеральний уряд не забезпечує фінансування муніципалітетів. Основним джерелом доходів місцевих бюджетів у Канаді є місцеві податки (податок на нерухомість, податок на землю, податок на продаж) – 50%, плата за воду, провінційні та федеральні трансферти, (дивіденди) від державних суб'єктів господарювання. Багато муніципалітетів проводять публічні збори та громадські слухання, щоб залучити мешканців до процесу складання бюджету та встановлення пріоритетів.
Великобританія	Місцева влада має три основних джерела доходів: державні гранти, місцевий податок (податок на нерухомість та утилізація відходів), бізнес-тарифи. В цілому, 50% складають місцеві податки, 23% - державні гранти, 27%-тарифи для бізнесу.
Норвегія	Кожен муніципалітет має свій муніципальний бюджет, який базується на багаторічному плані розвитку муніципалітету. Сектор місцевого самоврядування фінансується за рахунок податкових надходжень, дотацій (субсидій) від держави та платежів і зборів користувачів від жителів. Більшість доходів надходить із податкових надходжень і загальної субсидії від держави. Основна частина податкових надходжень сектору місцевого самоврядування – це частка податку на звичайні доходи та майно окремих платників податків.
Німеччина	Джерела доходів місцевого самоврядування, визначені землею (Land), значно відрізняються від однієї території до іншої, однак, вони зазвичай включають як обов'язкові, так і додаткові платежі. Місцеві бюджети формуються за рахунок місцевих податків, зборів і державних дотацій. Основним джерелом доходу для муніципалітетів є місцевий податок на майно, або «Grundsteuer», який базується на вартості нерухомості в муніципалітеті. Інші місцеві податки можуть включати податки на підприємства, розваги та проживання в готелях.

Джерело: [38]

Яскравим прикладом цієї групи країн є Німеччина. Але, враховуючи те, що це федеративна держава, для впровадження її досвіду передачі повноважень

і фінансових ресурсів Україні потрібно підходити виважено та виважено. У Німеччині існує давня традиція побудови системи місцевого самоврядування з федеративним устроєм. Особливістю функціонування такої територіальної структури є відсутність єдиної системи побудови місцевого самоврядування. Територіальними одиницями Німеччини згідно з чинним законодавством є: землі, округи, округи та муніципалітети (базовий рівень). Великі міста Німеччини за статусом прирівнюються до районів. Держави є суб'єктами конституційного права, але не можуть проводити самостійну міжнародну політику. На відміну від муніципалітетів в Україні, німецькі муніципалітети можуть приймати власні закони. Незважаючи на існуючі відмінності та особливості міждержавних відносин між Німеччиною та Україною, їх об'єднує подібна багаторівнева система фінансового вирівнювання, основними складовими якої є: розподіл доходів на різні рівні бюджетної системи (консолідація та дроблення), а вирівнювання через трансферти (субвенції та дотації) [20].

Джерелами доходів бюджетів територіальних одиниць Німеччини традиційно є: податки, збори, відрахування, асигнування з державного бюджету, надходження від продажу нерухомості, кредити. Відповідно до чинного законодавства муніципалітети уповноважені самостійно встановлювати ставки податку та визначати джерела податку. Власні доходи включають податок на торгівлю, податок на майно та споживання, а також податок на пенсію та податок з продажу. Основним місцевим податком у муніципалітетах є податок на торгівлю. Він стягується з капіталу та доходів усіх підприємств, що працюють на території району чи муніципалітету, за винятком сільськогосподарського та ремісничого секторів економіки. Бюджети штатів на 80% складаються з власних доходів, решта – дотації та субвенції з федерального бюджету. Особливістю бюджетної системи ФРН є встановлення податків на кожному рівні управління, які перераховуються лише до одного з видів бюджетів. Бюджетна децентралізація в Німеччині забезпечує федеральну участь у бюджетному регулюванні: федеральний уряд відповідає за цілісність

економічного розвитку країни, завданням земель є забезпечення розвитку культури, освіти та науки, забезпечується все, що стосується життя громади [38].

З іншого боку, для таких унітарних країн, як Польща, Франція, Швеція, Словаччина та Італія, характерна модель побудови бюджетного унітаризму, згідно з якою ланками системи міжбюджетних відносин є центральні органи та місцеве самоврядування, а центральні органи влади проводять політику вирівнювання фінансового стану територій та забезпечення дотримання єдиних стандартів якості надання державних послуг. Більшість цих послуг фінансується з бюджетів територіальних органів влади, а принципи виконання функцій будівництва можуть суттєво відрізнятися між рівнями бюджетної системи. У цьому випадку досвід Польщі є дуже корисним для нашої країни, оскільки українська концепція реформи бюджетної децентралізації дуже схожа на польську. Як і в інших країнах Європи, бюджетна децентралізація в Польщі була останньою реформою після реформи місцевого самоврядування та зміни адміністративно-територіального устрою [7].

Реформа адміністративно-територіального устрою спочатку проводилася в Польщі в два етапи: I етап (1989-1996 рр.), під час якого кількість повітів і гмін було скорочено відповідно до 379 і 2479 одиниць, і II етап (1997-1999 рр.), коли кількість воєводств було скорочено з 49 до 16. Це дозволило побудувати в Польщі раціональну, демократичну адміністративну систему з потужним і незалежним місцевим самоврядуванням. Результатом такої реформи в країні стало функціонування трирівневої системи територіальних одиниць: «гміна – повіт – воєводство» замість чинної раніше «гміна – воєводство».

Децентралізація функцій і повноважень органів влади мала бути забезпечена фінансовими ресурсами, тому наступним кроком у вдосконаленні структури системи влади стала бюджетна децентралізація. Так, відповідно до польського законодавства основними джерелами доходів міських бюджетів є: земельний податок, лісовий податок, сільськогосподарський податок, податок на транспортні засоби, податок на спадщину, податок на прибуток, а також

різноманітні збори: гербовий збір, муніципальний, адміністративний тощо. Крім того, доходи міських бюджетів формуються також за рахунок надходжень від доходів фізичних і юридичних осіб; надання цільових грантів, незароблених грантів та фондів Європейського Союзу. Таким чином, 60% муніципального бюджету формується за рахунок власних надходжень, решта 40% компенсується субвенціями та дотаціями з державного бюджету (наприклад, для фінансування освітніх та медичних закладів). Результатом бюджетної децентралізації стало розмежування функцій і повноважень між центральними органами влади та органами місцевого самоврядування, при цьому держава відповідає за зовнішню політику країни, забезпечення національної безпеки, економічний розвиток країни тощо, а місцева влада опікується надання якісних послуг населенню [8].

Франція є прикладом розвиненої унітарної держави, яка пішла шляхом децентралізації влади в сенсі розбудови місцевого самоврядування, досвід якої можна перенести в Україну. Відомо, що до 90-х років минулого століття ця країна була досить централізованою, але завдяки проведенню низки реформ (з 1982 року по теперішній час), спрямованих на розвиток системи місцевого самоврядування, вдалося запровадити децентралізацію влади, що дало потужний поштовх економічним ініціативам. Зміни у Франції призвели до перерозподілу повноважень і функцій між різними рівнями адміністративної системи і, як наслідок, до посилення фінансової автономії муніципалітетів і спроможності надавати державні послуги високої якості. Сьогодні адміністративно-територіальний устрій Франції представлений п'ятьма ланками територіальних одиниць: комуною (базовий рівень), кантоном, округом, департаментом і регіоном, при цьому такі одиниці, як кантон і округ, не мають власних органів управління, а комуни, департаменти і регіони мають свої органи місцевого самоврядування і складають територіальну основу діяльності самоврядних територіальних об'єднань. Регіони є територіальною основою функціонування органів місцевого самоврядування на чолі з посадовими особами, які виступають гарантами реалізації загальнодержавних

інтересів комун і здійснюють адміністративне управління державними установами регіону [38].

Проведені реформи бюджетної децентралізації дозволили підвищити самостійність місцевих органів влади в країні та покращити самостійність усіх ланок бюджетної системи держави. Частка бюджетів місцевого самоврядування в загальному бюджеті Франції зростає до 60%; місцевим органам влади надано право самостійно встановлювати рівень податків у межах своєї компетенції, але в розмірах, встановлених вищим законодавчим органом Франції. Фінансову основу муніципалітетів складають фіксовані податки (податок на майно землі, територіально-господарський податок з суб'єктів господарювання, місцевий збір на забудову землі та ін.). Серед місцевих податків (яких у Франції понад 30 видів) є досить унікальні, наприклад, податок на прибирання території, або податок на утримання палати ремесел, або податок з населення за монтаж електроосвітлення. Як і в Польщі, жоден муніципалітет Франції не може на 100% забезпечити себе власними доходами, незважаючи на те, що податкова система Франції вважається найоптимальнішою в Європі та має високий ступінь централізації (доходи залежать від місцевих бюджетів) (більше 60% за рахунок трансфертів з державного бюджету) [11].

Україна може використати зарубіжний досвід щодо вдосконалення адміністрування податків на майно для розвитку своєї фінансової системи. Цей досвід включає найкращі практики встановлення ставок податків, збору та обробки даних про податок на майно, а також механізмів контролю та моніторингу. Закордонний досвід допоможе українському уряду зрозуміти, як ефективно застосовувати податок на майно, як забезпечити суспільне визнання податку на майно та прийнятне впровадження.

Незважаючи на те, що досвід оподаткування доходів за кордоном відрізняється від країни до країни, є деякі загальні підходи та тенденції, які може бути корисним для впровадження.

Одним із найпоширеніших підходів є прогресивне оподаткування, коли вищий рівень доходу зумовлений вищими податковими ставками. Це означає,

що люди з вищими доходами платять більше податків на свої доходи. Наприклад, у США існує федеральна прогресивна система оподаткування, яка встановлює податкові ставки залежно від доходу, у Канаді та Великій Британії також діють подібні системи. У Канаді федеральний прибутковий податок залежить від самого доходу, ставка податку знаходиться в діапазоні 15-33%. Якщо дохід менший від встановленого законодавством розміру, податок не стягується взагалі. У Норвегії базова ставка становить 23%, до якої додаються прогресивні ставки, залежні від доходу. У Великобританії ставка податку може досягати навіть 45% доходу [5].

Інші країни можуть мати єдину ставку податку, де ставка податку є однаковою для всіх доходів, незалежно від рівня доходу. Цей підхід використовується в таких країнах, як Швейцарія, Сінгапур та Індонезія.

Крім того, податок на паркування став популярним у країнах світу. Такі податки можуть бути запроваджені як додаткове джерело доходів для місцевих органів влади, а також як засіб зняття навантаження на дорожню інфраструктуру та підвищення стимулів до використання альтернативних видів транспорту.

У США плата за паркування встановлюється місцевою владою. У деяких містах такі податки збираються через паркомати та оплачуються монетами або кредитними картками. В інших містах плату за паркування можна оплатити через мобільні додатки або на сайтах міської влади. Сума податку зазвичай розраховується шляхом множення плати за паркування на ставку податку на паркування. Ставки податків залежать від штату [12].

У Бельгії взагалі немає безкоштовних паркувальних місць, майже скрізь погодинна стоянка. Кожен муніципалітет встановлює власні правила та ставки податку на паркування. Загалом кожен громадянин платить 250-450 євро податку на паркування на рік [37].

У будь-якій цивілізованій країні світу громадяни платять за парковку, вартість, звісно, коливається в залежності від району, наприклад, у центрі вартість значно вища, ніж у спальних районах. У Празі, щоб припаркувати

атомну машину біля будинку, потрібно купити дозвіл, який коштує до 7000 крон, і платити цю ціну щорічно.

В Україні досить розвинена мережа платних автостоянок, які здебільшого розташовані в центральній частині міст та на околицях більших населених пунктів.

У невеликих містах автомобілі тут здебільшого самовільно паркуються, тому проблема паркування є однією з головних проблем наших міст. У нашій країні існує плата за паркування транспортних засобів, але вона становить лише 0,075% і стягується лише на платних автостоянках [22].

Звичайно, поки що в жодному місті світу жодна влада не змогла забезпечити достатню кількість паркувальних місць для всіх транспортних засобів мешканців.

Тому в Україні дієвим інструментом збільшення надходжень до місцевих бюджетів та регулювання користування транспортом у містах може стати запровадження плати за паркування не лише біля пунктів оплати.

Однак перед впровадженням варто врахувати деякі деталі. Наприклад, важливо встановити плату за паркування, яка є конкурентоспроможною та не є великим тягарем для громадян. Крім того, необхідно розробити ефективні системи збору та контролю податків для запобігання ухиленню від сплати податків та забезпечення цільового використання коштів [21].

У більшості країн світу вже успішно впроваджені системи плати за паркування, які сприяють зменшенню заторів, підвищенню ефективності використання міського простору та збільшенню надходжень до бюджету.

Вища плата за паркування, особливо в центрі міста, спонукатиме громадян користуватись громадським транспортом або паркувати авто за межами центральної частини, де можна стягувати нижчу ставку податку, що також зменшить навантаження на місто.

Тому українським містам може бути корисно використати досвід стягнення плати за паркування за кордоном і допомогти покращити управління

міським простором, зменшити затори на дорогах та збільшити надходження до бюджету [23].

Зарубіжний досвід роботи місцевих бюджетів може відрізнятися залежно від країни та її політичної та економічної системи. Проте є деякі загальні тенденції та принципи, які можна застосовувати в багатьох країнах. Ось кілька ключових аспектів закордонного досвіду роботи місцевих бюджетів [38]:

1) фінансова децентралізація: багато країн використовують принцип фінансової децентралізації, який передбачає делегування фінансових повноважень і відповідальності від центрального рівня уряду місцевим органам влади. Це дозволяє органам місцевого самоврядування бути більш незалежними та приймати рішення щодо розподілу та використання бюджетних ресурсів. Ефективність фінансової децентралізації в Україні залежить від багатьох факторів і не може бути однозначною. Проте фінансова децентралізація може мати потенціал для покращення умов життя громадян і розвитку регіонів. Ключовими факторами успіху є створення ефективного механізму збору податків, забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів, а також підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні. Слід також зазначити, що успіх фінансової децентралізації залежить від багатьох факторів, зокрема від рівня корупції, ефективності місцевої адміністрації та розвитку регіональної економіки. Тому для успішної реалізації податкової децентралізації в Україні необхідно впроваджувати комплексні заходи щодо вдосконалення державного управління, протидії корупції та стимулювання економічного розвитку.

2) Місцеві податки та збори: багато країн надають органам місцевого самоврядування право стягувати власні податки та збори. Це можуть бути податки на майно, місцеві податки на бізнес або податки на послуги. Місцеві податки створюють дохідні джерела місцевих бюджетів і забезпечують більшу фінансову самостійність місцевих суб'єктів господарювання. Дієвим інструментом збільшення доходів місцевих бюджетів України можуть бути

місцеві податки та збори. Однак успішне впровадження цих інструментів залежить від кількох факторів.

Важливо встановити оптимальні ставки податків і зборів, які не будуть надто високими для місцевого бізнесу та громадян, але при цьому принесуть достатні надходження до бюджету. Для цього необхідно провести дослідження ринку та проаналізувати досвід інших країн.

Необхідно створити ефективну систему справляння податків і зборів, щоб забезпечити максимальне надходження коштів до місцевого бюджету. Цього можна досягти шляхом вдосконалення податкової системи, зменшення адміністративних перепон, впровадження новітніх технологій тощо [21].

Важливим є забезпечення ефективного використання зібраних коштів, для чого необхідно створити механізми контролю та моніторингу видатків місцевих бюджетів. Тому місцеві податки та збори можуть бути ефективним інструментом збільшення доходів місцевих бюджетів в Україні. Однак для досягнення успіху необхідні ретельний аналіз і планування, а також створення ефективних систем збору та контролю витрат.

3) фінансова підтримка з центрального рівня: у деяких країнах центральний рівень уряду надає фінансову підтримку місцевим бюджетам шляхом передачі субсидій, грантів або інших форм фінансової підтримки. Для ефективного функціонування місцевих бюджетів в Україні важлива фінансова підтримка з центрального рівня. З одного боку, це дозволяє рівномірно розвиватися всім регіонам країни, особливо тим, які мають низький рівень власних бюджетних ресурсів. З іншого боку, це може допомогти вирішити проблему недостатнього фінансування важливих сфер, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальна підтримка та інші.

Однак ефективність фінансової підтримки залежить від того, як нею керують і які механізми передбачені. Наприклад, якщо центральний рівень просто розподіляє кошти, не враховуючи реальні потреби місцевих громад, це може не мати значного позитивного впливу. Тому важливо, щоб фінансова підтримка була правильно спрямована на покращення розвитку територій та

задоволення потреб населення. Також важливо, щоб механізми розподілу коштів були прозорими та ефективними, щоб забезпечити правильне використання коштів та підвищити довіру громад до діяльності влади.

Водночас важливо зазначити, що у зарубіжній практиці прийнято встановлювати податки до місцевих бюджетів, які не залежать від економічної ситуації, на основу яких може впливати місцеве самоврядування, на сплату якого не виходять за межі території, безпосередньо пов'язані з рівнем життя платників, які проживають на даній території. Наприклад, аналіз відносної важливості ряду місцевих податків за кордоном показав, що оподаткування прибутку (корпоративних і приватних податків) є найважливішим джерелом місцевих податкових надходжень у більшості країн [3].

Крім того, світовий досвід показує, що необхідною умовою створення адекватного сектору публічних послуг на місцевому рівні є наявність податкової автономії або фінансової незалежності місцевих органів влади у визначенні власної бази оподаткування місцевими податками.

Як свідчить досвід розвинених країн, в умовах стабільної ринкової економіки параметри податкового розподілу доходів бюджету практично дозволяють формувати достатньо самостійні бюджети, особливо місцевого самоврядування, з урахуванням фінансових можливостей і потреб території. Проте проблеми фінансової політики, особливо однієї з основних її складових – оподаткування, залишаються складною проблемою навіть для найбільш економічно розвинених країн світу.

Отже, зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів показує, що успішне управління фінансами на місцевому рівні можливе за умови ефективної фінансової децентралізації. Країни, які успішно здійснили децентралізацію, мають більш стабільну та розвинену місцеву економіку, ефективніші соціальні програми та високий рівень задоволеності населення. Найбільш ефективний підхід до місцевих бюджетів залежить від конкретних умов кожної країни, але можна виділити деякі загальні принципи [12]:

– фінансова децентралізація має бути комплексною і передбачати передачу не лише бюджетних коштів, а й повноважень та ресурсів для забезпечення місцевого розвитку.

– створення ефективної системи місцевих податків і зборів може значно підвищити дохідність місцевих бюджетів та забезпечити фінансову стабільність місцевої влади.

- важливими аспектами фінансової децентралізації є забезпечення ефективного управління фінансами місцевих бюджетів та розвиток системи моніторингу та контролю за використанням коштів.

- розширення повноважень місцевої влади у сфері регулювання місцевої економіки та розвитку соціальної інфраструктури може забезпечити більш ефективне використання бюджетних ресурсів.

Тому, аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів може бути цікавим і корисним для посилення фінансової децентралізації в Україні та ефективного управління місцевими ресурсами. Досвід аналізованих країн показує, що в розвинутих країнах провідну роль у формуванні місцевих бюджетів посідають місцеві податки та збори, які в нашій країні потребують удосконалення.

3.2. Проблеми та напрями збалансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

Реформа децентралізації, яка розпочалася у 2014 році, внесла значні зміни в територіальний устрій України та вдосконалила систему місцевого самоврядування. Завдяки об'єднанню населених пунктів кількість територіальних громад зменшилася з 11 250 до 1 469, кількість районів – з 490 до 136, а 24 області залишилися без змін. Децентралізація посилила фінансову підтримку органів місцевого самоврядування шляхом розширення повноважень і, відповідно, фінансових ресурсів. Це також допомогло дати поштовх більш

прозорій діяльності місцевого самоврядування на основі співпраці з мешканцями громади [22].

Результатами цієї реформи, спрямованої на створення якісно нової системи місцевого самоврядування на основі зміни вихідного рівня адміністративно-територіального устрою шляхом об'єднання територіальних громад, стали: створення органів місцевого самоврядування більшої сукупності; права на використання наявних ресурсів; підвищення зацікавленості територіальних громад у збільшенні доходів власних бюджетів та пошуку додаткових шляхів їх наповнення; зміцнення матеріально-фінансової бази місцевих органів влади; поява нових суб'єктів господарювання тощо. В результаті цих реформ місцева влада отримала можливість підвищити якість надання соціальних послуг населенню, реалізувати освітні, культурні та інфраструктурні проекти, створити можливості для залучення інвестицій та розвитку бізнесу в територіальних громадах, а також розробляти та реалізовувати власні програми місцевого розвитку тощо.

Позитивні наслідки реформи децентралізації, такі як розширення повноважень органів місцевого самоврядування, права безпосереднього здійснення міжбюджетних відносин з державним бюджетом, розмежування податків і зборів між різними розділами бюджету, запровадження очікуваного підвищення зацікавленість міжнародних організацій у наданні грантів створеним муніципалітетам стала очевидною вже в перші роки її впровадження [].

Водночас повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну в лютому 2022 року спричинило багато проблем, пов'язаних з кризою, зокрема масове переміщення населення, руйнування критично важливої місцевої інфраструктури та військову окупацію тощо. Українське суспільство продемонструвало дивовижну стійкість у цій смертоносній війні. Територіальні громади значною мірою сприяють цій стійкості. Дві третини українських територіальних громад, розташованих за межами зони бойових дій або звільнених Збройними Силами України, продовжують здійснювати звичну

діяльність попри повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року. З цієї кількості громад 28% ніколи не припинив роботу, а 43% переконалися, що робота відновилася у звичайному режимі протягом двох тижнів після повного вторгнення або звільнення [40].

Проте, в ході російсько-української війни постійно виникають нові виклики, зокрема забезпечення достатньої кількості аварійних укриттів та підготовка побутових приміщень до зимового сезону з обмеженим доступом до електроенергії в умовах постійних руйнувань цивільної інфраструктури, економічна рецесія, безробіття тощо. І всі ці проблеми вимагали негайного вирішення.

Тому управління у сфері державних фінансів в умовах запровадження воєнного стану має свої особливості, які уряд мав запровадити для забезпечення стабільності управління. Щоб збільшити або зменшити рівень видатків і доходів, у мирний час, відповідно до чинного бюджетного законодавства, необхідно було вносити зміни до відповідних нормативно-правових актів, і ця процедура могла тривати дні, а то й місяці. Водночас функціонування економіки держави в умовах воєнного стану потребує вжиття низки невідкладних заходів, які б розширили повноваження органів місцевого самоврядування, скоротили терміни прийняття власних нормативно-правових актів, забезпечили перерозподіл державних фінансів відповідно до пріоритетності їх використання.

Під час війни в Україні рішення Верховної Ради не вимагають перерозподілу коштів у державному бюджеті. Зміни до Бюджетного кодексу надали уряду право розпоряджатися бюджетними коштами на власний розсуд, спрямовуючи їх на найнеобхідніші потреби армії та економіки. Для забезпечення необхідності швидкого та ефективного реагування на ситуацію, що склалася, Українська держава з початку війни прийняла низку оперативних рішень у напрямку цільового використання державних фінансів [42].

Так, Кабінетом Міністрів України 11 березня 2022 р. прийнято постанову № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів на період

дії воєнного стану», якою встановлено особливості формування, затвердження та виконання місцевих бюджетів на період дії воєнного стану.

Крім того, Кабінет Міністрів України затвердив зміни до порядку здійснення органами Державної казначейської служби повноважень в особливому режимі в умовах воєнного стану, відповідно до яких визначається черговість видатків. Обмеження видатків загального фонду місцевого бюджету на період дії воєнного стану передбачають першочергове спрямування коштів на [45]:

- оплата праці працівників бюджетних установ;
- соціальне страхування, придбання медичними закладами медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- комунальні послуги та енергоносії;
- поточні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам;
- інші захищені витрати;
- канцелярське приладдя, засоби для прибирання та дезінфекції (зокрема для суб'єктів соціального страхування);
- оплата витрат на благоустрій населених пунктів;
- заходи пожежної безпеки;
- ремонт споруд цивільного захисту (укриття, бомбосховища тощо);
- забезпечення пально-мастильними матеріалами пожежної та аварійно-рятувальної техніки, забезпечення роботи спеціального автотранспорту екстреної медичної допомоги (забезпечення пально-мастильними матеріалами, запасними частинами, послугами зв'язку).

Також варто звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку здійснення державним казначейством повноважень в особливому порядку в умовах воєнного стану» від 9 квітня 2022 року № 420, згідно з яким передбачено порядок погашення позик Державного казначейства на покриття тимчасових розривів ліквідності місцевих бюджетів (за умови наявності простроченої заборгованості за цими позиками) та на обслуговування муніципальної заборгованості. На погашення будуть

спрямовані не всі надходження загального фонду місцевих бюджетів територіальних утворень, на території яких введено воєнний стан, а лише 80%.

Окремо внесено зміни до збору податків, які забезпечують наповнення основних бюджетоутворюючих джерел як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Враховуючи те, що бізнес в Україні є особливо вразливим під час військових дій, Уряд запусив низку ініціатив для підтримки бізнесу, які стосуються, зокрема, оподаткування підприємців, зменшення податкового тиску, а також спрощення та вдосконалення податкового законодавства в період дії воєнного стану [22]:

- якщо в умовах воєнного стану підприємство не може своєчасно сплачувати податки і збори, складати звітність (крім податкової) та реєструвати в установленому порядку податкові та акцизні накладні, такий підприємець звільняється від фінансово-адміністративних відповідальність. Але після закінчення воєнного стану підприємства мають виконати ці зобов'язання протягом трьох місяців;

- податкові перевірки суб'єктів господарювання під час воєнного стану не розпочинаються, а вже розпочаті перевірки призупиняються;

- не оподатковуються операції з надання благодійної допомоги ЗСУ, військам територіальної оборони, військам цивільного захисту та медичним закладам, а також суми компенсації вартості пального, витраченого на перевезення такої допомоги;

- стосовно фізичних осіб, які у 2022 році перерахували допомогу чи благодійні пожертви неприбутковим організаціям, вони мають право на податкову знижку в розмірі понесених витрат, що не перевищує 16% загального річного оподатковуваного доходу. До суми оподатковуваного річного доходу фізичних осіб також не включається надання благодійної допомоги особам, які проживають у районі бойових дій або переїхали в іншу місцевість у зв'язку з ними.

Усі ці податкові зміни, необхідні для підтримки фізичних та юридичних осіб під час війни, суттєво вплинули на виконання бюджетів різних рівнів та на загальну ситуацію у сфері державних фінансів України.

Іншим важливим питанням справляння податків до місцевих бюджетів, яке суттєво вплинуло на фінансову самостійність муніципалітетів, було стягнення податку з доходів фізичних осіб від утримання військовослужбовців та працівників правоохоронних органів.

Повномасштабна війна України з РФ призвела до необхідності мобілізації значної частини громадян і різкого збільшення військових витрат з державного бюджету України, близько половини яких витрачається на фінансове утримання військових частин [42].

Зокрема, наразі право затверджувати місцеві бюджети зберігається лише за обласними військовими адміністраціями та військовими адміністраціями, на території яких ведуться бойові дії, скасовано мораторій на проведення перевірок Державною аудиторською службою України, а також спрощений режим. на сплату окремих податків суб'єктами господарювання скасовано. З 2024 року податок на доходи фізичних осіб від утримання військовослужбовців та працівників правоохоронних органів перераховано до державного бюджету України.

18 вересня 2024 року ВРУ прийняла Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні та приведення його окремих положень у відповідність із законами України». Метою закону є відновлення середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, яке спрямоване на забезпечення передбачуваності бюджетної політики та дотримання принципу єдності бюджетної системи України.

Слід зазначити, що особливостями формування доходів місцевих бюджетів є пропорційне розмежування сфери повноважень між центральними органами та органами місцевого самоврядування. Позитивний досвід бюджетної децентралізації свідчить, що вона може сприяти ефективному

управлінню державними та місцевими фінансовими ресурсами та є ефективним засобом досягнення соціально-економічного розвитку як окремої території, так і країни в цілому, забезпечення фінансової ефективності та незалежності місцевих влади, а також визначення ними стратегічних цілей бюджетної політики на перспективу (рис. 3.1). У перспективі подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на посилення ролі місцевих податків і зборів у формуванні доходів місцевих бюджетів.

Стратегічні цілі бюджетної політики Ясінянської ТГ на 2025-2027 роки представлені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Стратегічні цілі бюджетної політики Ясінянської ТГ на 2025-2027 роки

Джерело: [36]

При поєднанні конкретних методів формування доходів бюджету залежно від обсягів фінансування діяльності органів місцевого самоврядування та територіальних утворень з програмно-цільовими методами як в економічній,

так і в соціальній сферах необхідно виконувати ряд завдань, представлено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Основні завдання стратегічного плану розвитку фінансового забезпечення Ясінянської ТГ на 2025-2027 рр.

Джерело: [36]

З метою забезпечення стабільної та достатньої фінансової бази місцевих бюджетів вважаємо за доцільне реалізувати такі заходи щодо вдосконалення управління бюджетними ресурсами:

1. Забезпечити збалансованість фінансових ресурсів місцевих органів влади. Удосконалити механізм надання органами місцевого самоврядування базової дотації з урахуванням збитків, завданих підприємствам війною, а також з урахуванням кількості внутрішньо переміщених осіб.

2. Надати місцевим органам влади цільові субсидії на відновлення зруйнованої війною соціально-культурної сфери.

3. Визначити фактичні джерела доходів місцевих бюджетів на основі податкових показників місцевих органів влади для подальшої оптимізації доходів бюджету.

4. Здійснювати ефективний контроль з боку органів місцевого самоврядування та територіального органу, який полягає у сумлінному виконанні суб'єктами господарювання покладених на них завдань.

5. Встановити середньострокові податкові та бюджетні завдання для здійснення ефективної регуляторної та контрольної діяльності територіальних громад.

6. В умовах воєнного стану дуже виважено підходити до здійснення видатків з місцевих бюджетів. Видатки на оборону мають стати пріоритетом. Обмежити фінансування витрат на розвиток та суттєво скоротити фінансування поточних і захищених видатків в інших секторах.

Висновки до розділу 3

Отже, зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів показує, що успішне управління фінансами на місцевому рівні можливе за умови ефективної фінансової децентралізації. Країни, які успішно здійснили децентралізацію, мають більш стабільну та розвинену місцеву економіку, ефективніші соціальні програми та високий рівень задоволеності населення. Також, аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів може бути цікавим і корисним для посилення фінансової децентралізації в Україні та

ефективного управління місцевими ресурсами. Досвід аналізованих країн показує, що в розвинутих країнах провідну роль у формуванні місцевих бюджетів посідають місцеві податки та збори, які в нашій країні потребують удосконалення.

Водночас повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування може гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі фінансовим. Сьогодні саме місцеві бюджети формують економічний фронт країни. З перших днів вторгнення РФ органи місцевого самоврядування забезпечували охорону громадської безпеки, функціонування бюджетної сфери та комунальних підприємств, діяльність територіальної оборони, надання житла та допомоги внутрішньо переміщеним особам та надання допомоги ЗСУ.

Перш за все, слід зазначити, що загальний баланс місцевих бюджетів не такий критичний, як стан державного бюджету, оскільки важливі рішення органів державної влади приймалися саме з урахуванням інтересів місцевих бюджетів. Йдеться, зокрема, про переведення на єдиний податок великих підприємств (які зараховуються до бюджетів територіальних громад), перерахування коштів зі спеціального фонду до загального фонду для фінансування нагальних потреб тощо.

ВИСНОВКИ

Формування бюджетів на місцевому рівні ґрунтується на принципах, положеннях та встановлених фінансово-правових нормах, регламентованих законодавчими актами. Посилення ролі органів місцевого самоврядування у формуванні того чи іншого місцевого бюджету сприятиме підвищенню їх фінансової стійкості та самостійності, запровадженню активізації сплати місцевих податків і зборів, підвищенню ефективності використання податкового потенціалу місцевої влади, вдосконаленню соціально-економічний розвиток територіальних одиниць окремих регіонів, забезпечення внаслідок цього високої податкоспроможності, підвищення рівня життя та якості послуг, що надаються населенню.

Нормативно-правове забезпечення функціонування місцевих бюджетів визначається такими законодавчими актами та нормативними документами: Конституцією України, Бюджетним кодексом України, щорічними законами про Державний бюджет України, Податковим кодексом України та іншими законами, які закріпити основи правового регулювання формування та виконання дохідної частини місцевих бюджетів.

З початком запровадження воєнного стану було прийнято низку нормативно-правових актів, покликаних спростити організацію бюджетного процесу, враховуючи обставини воєнного стану: відсутність доступу до документів, Інтернету, можливості скликання сесії або чи виконавчих комітетів. Крім того, запроваджено окремий порядок ведення казначейства, черговість видатків тощо. Прийняті зміни до нормативно-правових актів, що регулюють бюджетний процес, мали переважно позитивний ефект. Так, наприклад, надання виконкомам та військовим адміністраціям права перерозподіляти кошти місцевих бюджетів без ухвали сесії дозволило швидко реалізувати ухвалу, що було особливо актуально після введення воєнного стану, коли неможливо було скликати сесію.

З початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 року процеси децентралізації в державі були призупинені, більшість заходів у місцевому самоврядуванні здійснюється за погодженням з районними та обласними військовими адміністраціями. У результаті прийняття управлінських рішень займає значно більше часу, ніж раніше. Виконання дохідної частини бюджетів місцевих органів влади є ключовим етапом бюджетного процесу, під час якого реалізуються намічені програми, завдання та заходи розвитку кожного органу місцевого самоврядування.

Аналіз структури дохідної частини бюджету Ясінянської ТГ вказує на тенденції до збільшення їх обсягу, що, безумовно, є позитивним явищем у діяльності органів місцевого самоврядування. Проте зауважимо, що більшу частину бюджету протягом досліджуваного періоду складають офіційні трансферти, що негативно впливає на бюджет в цілому, оскільки громада не має повної фінансової самостійності.

Проведений аналіз бюджету Ясінянської ТГ та його фінансування виявив позитивні зміни у розвитку територіальної громади. Переважна більшість населення має можливість отримувати якісні соціально-побутові, медичні та культурні послуги, які надаються у громаді. Попри воєнний стан і війну, при якому не можливо підвищити рівень підприємницької ініціативи в громаді, залучити достатні обсяги позабюджетних коштів, інвестицій та грантів, покращити транспортну інфраструктуру, вирішити проблеми зайнятості, Ясінянська ТГ поступово нарощує свої фінансові можливості.

Також проведений аналіз показав, що після реформи міжбюджетних відносин виникло багато позитивних і негативних моментів. Реформа дала змогу збільшити власні доходи місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними частини загальнодержавних податків і зборів. Це призвело до зменшення офіційних трансфертів до місцевих бюджетів і стимулювало регіони шукати альтернативні джерела доходів. Але були й певні проблеми, пов'язані з порушеннями у використанні субсидій та дотацій з державного бюджету, а також неефективним розподілом цих трансфертів.

Зарубіжний досвід функціонування місцевих бюджетів показує, що успішне управління фінансами на місцевому рівні можливе за умови ефективної фінансової децентралізації. Країни, які успішно здійснили децентралізацію, мають більш стабільну та розвинену місцеву економіку, ефективніші соціальні програми та високий рівень задоволеності населення. Також, аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері місцевих бюджетів може бути цікавим і корисним для посилення фінансової децентралізації в Україні та ефективного управління місцевими ресурсами. Досвід аналізованих країн показує, що в розвинутих країнах провідну роль у формуванні місцевих бюджетів посідають місцеві податки та збори, які в нашій країні потребують удосконалення.

Водночас повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування може гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі фінансовим. Сьогодні саме місцеві бюджети формують економічний фронт країни. З перших днів вторгнення РФ органи місцевого самоврядування забезпечували охорону громадської безпеки, функціонування бюджетної сфери та комунальних підприємств, діяльність територіальної оборони, надання житла та допомоги внутрішньо переміщеним особам та надання допомоги ЗСУ.

Перш за все, слід зазначити, що загальний баланс місцевих бюджетів не такий критичний, як стан державного бюджету, оскільки важливі рішення органів державної влади приймалися саме з урахуванням інтересів місцевих бюджетів. Йдеться, зокрема, про переведення на єдиний податок великих підприємств (які зараховуються до бюджетів територіальних громад), перерахування коштів зі спеціального фонду до загального фонду для фінансування нагальних потреб тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балінський В. В. Реформа децентралізації влади в Україні: сучасний стан та перспективи подальшого впровадження. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (68). С. 63-69.
2. Боровик П. М., Ролінський О. В., Мазур К. М Вітчизняна практика та зарубіжний досвід бюджетних відносин на рівні місцевих бюджетів. *Облік і фінанси*. 2015. № 1. С. 51-57.
3. Брязкало А.Є. Теоретичні аспекти сутності місцевих бюджетів в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2013. Вип. 3. С. 244–248.
4. Бюджетна система / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 642 с.
5. Бюджетний кодекс України: Закон від 08.07.2010 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 06.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
6. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
7. Ватаманюк-Зелінська У. З., Ситник Н. С., Стасишин А. В., Круглякова В. В. Бюджетний менеджмент: навч. посіб. Львів : Магнолія, 2021. 511 с.
8. Власюк Н. І., Мединська Т. В., Мельник М. І. Місцеві фінанси: навчальний посібник. Київ, 2019. 328 с.
9. Галько І.М. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.*, 2017. Вип. 6(128). С. 127-131.
10. Глазов О. М. Нормативно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України: глобальний вимір. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 2. С. 184-190.
11. Гуменна Ю. Г., Стороженко Д. В. Система формування бюджетів місцевих рівнів: теоретичні аспекти, тенденції та перспективи розвитку. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2021. № 3. С. 222–233.

12. Дем'янишин В.Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 496 с.
13. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/>
14. Державні фінанси в транзитивній економіці : навчальний посібник /за заг. ред. д. е. н., проф. М.І. Карліна. Київ : Кондор, 2003. 220 с.
15. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінет Міністрів України № 252 від 11.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-tavikonannya-miscevih-byudzhativ-u-period-voyennogo-stanu-252>
16. Джурик Х. Б. Побудова ефективної стратегії управління фінансами об'єднаних територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7230>
17. Європейської хартії місцевого самоврядування м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року: Ратифіковано Законом №452/97-ВР від 15.07.97. Дата оновлення: 16.11.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
18. Єфремова І. І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення. *Форум права*. 2019. № 1. С. 157–161.
19. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
20. Закон України № 2118-IX від 03.03.2022 р. «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>
21. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія. Київ : Ін-т соц-екон. стратегій, 2007. 528 с.
22. Західна О. Р., Закорко К. К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. Вип. 14. С. 78–84

23. Кириленко О. П. Теоретичні та практичні аспекти фінансового механізму забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 1. С. 17-27.

24. Кириленко О. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін. Асоціація міст України. К.: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 396 с.

25. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). Київ: НІОС, 2000. С. 322.

26. Ковалевич Д. А. Місцеві бюджети та їх роль у територіальному розвитку. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014. Вип. 2. С. 198-203.

27. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. 396 с.

28. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: підручник. Київ, 2019. 386 с.

29. Крайник О. П. Фінансове стимулювання розвитку територіальних громад. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 1(62). Ч. 2. С. 203-212.

30. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2001, 608 с.

31. Кульчицька Н. Є. Концептуальні засади формування і функціонування бюджетного механізму розвитку муніципальної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2021. Вип. 40. С. 55–62.

32. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197277715.pdf>

33. Мітрофанова Д.К. Правове регулювання виконання Державного бюджету України за доходами : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2013. 212 с.

34. Мочерний С.В. Політична економія : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 322 с.
35. Музика О.А. Неподаткові доходи місцевих бюджетів України (фінансово-правове дослідження) : монографія. Київ : Атіка, 2006. 256 с.
36. Офіційний сайт Ясінянської територіальної громади. URL: <https://yasinya-gromada.gov.ua>.
37. Павлович-Сенета Я.П., Лепіш Н.Я. Територіальні громади в умовах воєнного стану в Україні: адміністративно-правове забезпечення та особливості функціонування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267567/263393>
38. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України. Київ : НДФІ, 2006. 584 с
39. Пилипенко Я.В. Механізм забезпечення фінансової самостійності місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. 2021. №1. С.243-250.
40. Пилипчук В. Ю. Місцеві бюджети: виклики в умовах воєнного стану та пошуки шляхів їх подолання. Молодий вчений: матеріали Всеукр. наук.-практ. інт.-конф. (м. Київ, 17–28 лют. 2023 року). Київ, 2023. С. 25–29.
41. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
42. Подзізей О.О., Коробчук Т.І. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188>
43. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
44. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.04.2015 р. №214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#n157>.

45. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: Постанова Кабінет Міністрів № 590 від 9.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text>

46. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану: постанова Кабінету міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#n9>

47. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

48. Про Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2011 р. №1186. Дата оновлення: 01.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.05.2023)

49. Проць Н. В. До питання формування бюджетів територіальних громад в умовах військової агресії. URL: <https://ojs.kname.edu.ua/index.php/area/article/download/3187/3030>

50. Ресурсне забезпечення об'єднаної територіальної громади та її маркетинг: навч. посіб. / Г. А. Борщ та ін. Київ, 2017. 107с.

51. Сазонець І.Л., Гринько Т.В., Придатко Г.Ю. Управління місцевими фінансами. Київ : ЦНЛ, 2006. 116 с.

52. Соколовська А.М. Проблеми моніторингу ефективності надання податкових пільг в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 3. С. 42–53.

53. Сорока Р. С., Благун І. Г. Бюджетна система: навчальний посібник. Львів: *Львівський державний університет внутрішніх справ*. 2011. 236 с.

54. Теліпко В.С., Овчаренко А.С., Панасюк С.А. Науково-практичний коментар Бюджетного кодексу України. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 480 с.

55. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : колективна монографія / за ред. член-кор. НАН України А.І. Даниленка. Київ : Фенікс, 2008. 468 с.

56. Чугунов О. І. Бюджети місцевого самоврядування як інструмент соціально-економічного розвитку територій. *Економічний вісник університету*. 2014. Вип. 23(1). С. 262-266.

Додатки